

Inhoud

1. Inleiding	3
2. Uitgangskader duurzame ontwikkeling	6
3. Waar staat de gemeente Zuidhorn	10
3.1 Gemeentelijke Duurzaamheidsindex 2.0	10
3.2 Nulmeting gemeentelijke organisatie	14
3.3 Beleidsprioriteiten en –doelen	15
4. People	17
4.1 Woon- en leefomgeving	17
4.2 Eerlijke handel en Millenniumdoelstellingen	18
4.3 Bewustwording en duurzaamheidsvoorlichting	18
4.4 Maatschappelijke ontwikkeling	19
5. Planet	20
5.1 Afval en milieuemissies.....	20
5.2 Energie, water en grondstoffen.....	21
5.3 Klimaatverandering	25
5.4 Natuurlijk milieu.....	26
6. Profit	28
6.1 Financiële voordelen.....	28
6.2 Lokale economie	28
6.3 Leren en groeien.....	29
7. Uitvoering	30
Bijlage 1: Over ISO 26000	32
Bijlage 2: Samenvatting nulmeting gemeentelijke organisatie (ISO 26000 en Milieubarometer)	33
Begrippenlijst	38

1. Inleiding

Voor u ligt het nieuwe Duurzaamheidsbeleid 2015-2018 van de gemeente Zuidhorn. Dit is een concrete uitwerking van de richting die het Bestuursakkoord 2014-2018 geeft aan duurzaamheid en het streven naar duurzame gemeenschappen.

Duurzaamheid leeft op allerlei niveaus: bij inwoners, bedrijven, instanties én overheden. Inwoners van onze gemeente willen graag actief bijdragen aan ontwikkelingen die goed zijn voor mens en milieu. Er zijn initiatieven voor buurtmoestuinen, gezamenlijke inkoop van energieproducten en talloze andere zaken. Bedrijven in de gemeente zien duurzaam ondernemen ook steeds vaker als een kans en investeren hierin.

1.1 Een korte terugblik op afgelopen periode

Op 14 april 2014 werd het tweede beleidsplan voor duurzaamheid vastgesteld. In het kader van minder beleidsnotities is gekozen het reeds aanwezige (en deels overlappende) milieubeleid en klimaatbeleid samen te voegen tot één beleidsnota. Hoewel de oorspronkelijke intentie was dit tweede beleidsplan voor vier jaar vast te stellen, heeft de gemeenteraad voorjaar 2014 besloten het huidige beleid voor slechts één jaar vast te stellen. De overweging hierbij was om na het aantreden van het nieuwe college een nieuw meerjarig beleidsplan op te stellen en hierin ook aanvullende eisen vanuit de raad voor monitoring van ambities mee te nemen: de 'scope' moest breder, het beleid moest een werkbaar toetsingskader¹ vormen voor nieuwe initiatieven.

Het huidige duurzaamheidsbeleid loopt voorjaar 2015 ten einde. De afgelopen periode hebben we met beperkte middelen en veel enthousiasme een behoorlijk aantal duurzame acties in gang weten te zetten. Zoals diverse bewonersbijeenkomsten in het kader van het project Slim Wonen, Nacht van de Nacht Editie 2014, het project Excellente Gebieden (zeer energiezuinige nieuwbouw), zonnepanelen op een aantal gemeentelijke gebouwen (Brede School, CCZ, gemeentehuis) en er is een eerste aanzet gedaan te komen tot mobiliteitsmanagement. Het pilotproject *Visvliet: Licht of Donker?* is samen met een burgerpanel opgezet. Samen met dit panel is gekeken naar het creëren van duurzamere verlichtingsniveaus voor gemeentelijke straatverlichting. Daarnaast is eerder in 2014 geïnvesteerd in het systematisch in kaart brengen van bereikte resultaten middels een omvangrijke duurzame projectenmatrix van de periode 2009-2014.

Duurzame ontwikkeling van onze gemeente zien wij als een continu proces. Het Bestuursakkoord 2014-2018 belichaamt dit inzicht, heeft het verder uitgediept en vervolgens geconcretiseerd in tal van herkenbare thema's. De afgelopen maanden is een uitgebreid proces doorlopen om te komen tot een nieuw duurzaamheidsbeleid voor de periode 2015-2018 met heldere ambities voor zowel het gemeentelijke grondgebied als de gemeentelijke organisatie zelf. Dit heeft ook inzichten opgeleverd over hoe duurzame ontwikkeling verder kan worden gestimuleerd. Er is veel slagkracht, bevoegdheid en enthousiasme aanwezig bij inwoners en bedrijven om gezamenlijk en samen met gemeente Zuidhorn invulling te geven aan duurzame gemeenschappen. Tegelijkertijd stellen we ons daarbij ook de vragen: welke duurzame vraagstukken vinden we met elkaar belangrijk? Waar hebben we als gemeenschap écht invloed op? Welke rol moet de lokale overheid daarin vervullen?

¹ Met een werkbaar toetsingskader bedoelen we, dat we aan de voorkant afspraken met elkaar maken over wat we gaan bereiken: een eenduidige systematiek met enkele uitgangspunten, waarop we projecten, werkzaamheden, aanbestedingen beoordelen. In de raadsvergadering van 14 april 2014 is hiertoe een 'zeefinstallatie' als metafoor gebruikt.

1.2 Totstandkoming duurzaamheidsbeleid

Voor de totstandkoming van het Duurzaamheidsbeleid 2015-2018 is een uitgebreid proces doorlopen. In de verkenningsfase is een bijeenkomst gepland met de fractiespecialisten duurzaamheid om wensen voor het nieuwe beleid af te tasten. Vervolgens is een inloopavond georganiseerd voor inwoners, raadsleden en de Milieuadviescommissie. Bij de totstandkoming van het beleidsplan is een brede afvaardiging van medewerkers betrokken. Tot slot is het beleid meerdere malen voor advisering voorgelegd aan de Milieuadviescommissie. Alle betrokkenen hebben zich met veel enthousiasme voor het beleidsstuk ingezet. Zo hebben wij een stevige basis gelegd, intern en extern, voor de uitvoering van het duurzaamheidsbeleid.

Het Duurzaamheidsbeleid 2015-2018 doet een appèl op inwoners en bedrijven zelf een bijdrage te leveren aan een schone, veilige, duurzame leefomgeving. De inloopavond richtte zich op de agendavorming en onderwerpen die belangrijk zijn mee te worden genomen in het nieuwe duurzaamheidsbeleid: wat wij als gemeenschap willen bereiken op het gebied van duurzame ontwikkeling. Inwoners is ook de gelegenheid geboden ideeën voor nieuwe duurzame initiatieven voor te dragen en van gedachten te wisselen over elkaars initiatieven. Dit onderdeel werd positief ontvangen en heeft al geresulteerd in een vernieuwend monitoringproject voor zonne-energie in de gemeente. Dit sterkt ons in de faciliterende en verbindende rol die we als gemeente Zuidhorn kunnen vervullen.

Duurzame ontwikkeling raakt veel maatschappelijke beleidsvelden en hun onderlinge samenhang. Dit beleidsstuk is daarom, zoals gezegd, opgesteld met een ambtelijke klankbordgroep van beleidsmedewerkers uit diverse beleidsvelden. Daarbij is het vorige beleid en de evaluatie daarvan inhoudelijk grotendeels als uitgangspunt genomen.

Nadrukkelijk is gevraagd ook de sociale component van duurzame ontwikkeling op te nemen in dit beleid. Veel sociaal beleid wordt ontwikkeld in Westerkwartierverband. Het is contraproductief dit beleid opnieuw in dit document te verwerken. Er is dus gekozen voor een vernauwing van de 'scope', waarbij we enkel invulling geven aan sociale onderwerpen die buiten de stukken van het sociaal domein vallen. Daar waar raakvlakken zijn, benoemen we ze in het stuk.

1.3 Duurzaamheidsbeleid 2015-2018

Het Duurzaamheidsbeleid 2015-2018 verwoordt de richting die het college wil inzetten in het streven naar duurzame gemeenschappen en het faciliteren van duurzame initiatieven vanuit de gemeenschap. Dit beleidsstuk vormt een raamwerk voor duurzame ontwikkeling op basis van de structuur van ISO 26000, een internationale geaccepteerde richtlijn die helpt om concreet invulling te geven aan de brede maatschappelijke verantwoordelijkheid van organisaties (zie bijlage 1). Onderwerpen uit de richtlijn zijn gerangschikt op basis van de Triple P-benadering: people, planet en profit. Hierbinnen is gekozen voor een set van ambities en beleidsprioriteiten die duurzame ontwikkeling in gemeente Zuidhorn de komende jaren concreet richting geven.

Kader 1.1 Wat doet de gemeente Zuidhorn zelf aan duurzaamheid?

Naast te bereiken resultaten in onze gemeenschappen, wordt ook in aparte, groene tekstkaders stilgestaan bij de ambities/doelen en acties die de gemeentelijke organisatie zichzelf stelt in het nastreven van een duurzame bedrijfsvoering en dienstverlening. Daarbij richten we ons vooral op de verbetering van 'planet'-onderwerpen, omdat hier ruimte voor verbetering ligt (gelet op milieuprestaties, CO₂-voetafdruk, zie bijlage 2).

In paragraaf 3.3 op p.16 zijn alle doelen/ambities opgenomen, die we de komende periode willen vervullen. De planning, financiering en coördinatie van acties staat omschreven in het Duurzaamheidsuitvoeringsplan (DUP). Dit plan wordt periodiek geëvalueerd, waar nodig bijgesteld en vastgesteld door de raad.

We definiëren enkele kaders waarbinnen we een ontwikkeling naar duurzame gemeenschappen in gang willen zetten. Daarbij wordt steeds vaker op onderdelen over de volle breedte samengewerkt tussen inwoners, bedrijven, kennisinstellingen. Op verschillende beleidsterreinen trekken we zoveel mogelijk samen op met de buurgemeenten in het Westerkwartier. Goede voorbeelden van regionale samenwerking zijn het waterketenoverleg, een breed woonbeleid, de afvalinzameling en enkele energieprojecten.

1.4 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 somt de principes en uitgangspunten op voor duurzame ontwikkeling (het toetsingskader) in deze meerjarige duurzaamheidsnota.

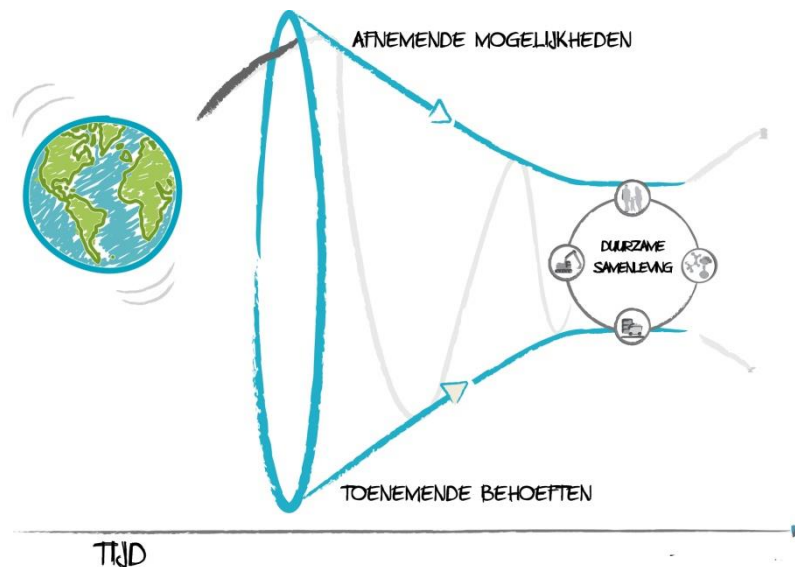
Hoofdstuk 3 benoemt het huidige vertrekpunt voor beleid: de uitkomsten van de nulmetingen voor het gemeentelijke grondgebied en de gemeentelijke organisatie. Vervolgens is dit vertrekpunt vertaald in een aantal beleidsprioriteiten aan de hand van 'people', 'planet' en 'profit' (hoofdstukken 4 tot en met 6).

Tot slot beschrijft hoofdstuk 7 op welke wijze we de komende periode invulling en uitvoering geven aan de omschreven beleidsdoelen.

2. Uitgangskader duurzame ontwikkeling

2.1 Waarom duurzaamheidsbeleid?

Onze hedendaagse maatschappij kent een enorme ecologische voetafdruk en legt een groeiend beslag op onze natuurlijke hulpbronnen. Tegelijkertijd vinden we het belangrijk dat generaties na ons ook in hun behoeften kunnen voorzien. De realiteit is echter dat we op dit moment al geconfronteerd worden met het gegeven dat we minder vaak in bepaalde behoeften kunnen voorzien: of dit nu gaat om afnemende hoeveelheden grondstoffen, energievoorziening, teruglopende voorzieningen of zorgtaken die de gemeenschap niet meer kan betalen.²

Wij zetten in op een transitie naar duurzame gemeenschappen. Daarbij wordt snel gedacht aan energiebesparing, afvalscheiding en andere milieuthema's. Alhoewel die onderwerpen zeker belangrijk zijn, plaatst het Bestuursakkoord 2014-2018 duurzame ontwikkeling in een breder verband: *"Wij streven naar duurzame gemeenschappen (...) Wij zetten ons daarom in voor het verduurzamen van onze gemeente, waar het gaat om de ruimtelijke en technische kant en ook de sociale, menselijke kant."* Bij die bredere benadering gaat het naast milieu ook om thema's als een sterke samenleving, leefbaarheid en de ontwikkeling van de gemeenschap. We leven in een tijd waarin we gaan leren de balans te herstellen tussen mens, natuur & milieu en economie.

Er zijn vele definitieën in omloop voor het begrip duurzaamheid. De internationale richtlijn ISO 26000 spreekt over een 'brede, maatschappelijke verantwoordelijkheid'. In deze nota verstaan we onder duurzame ontwikkeling daarom het volgende:

"Het creëren van meerwaarde voor mens, milieu én de (economische) ontwikkeling van onze gemeenschappen die ook op de langere termijn houdbaar is."

² Een concreet voorbeeld is het gebruik van soja als belangrijk bestandsdeel van ons veevoer. De meeste soja komt uit Zuid-Amerikaanse landen. Daar gaan, voor de teelt van soja, enorme stukken tropisch bos en unieke savannes verdwijnen. Sojateelt is daarmee een belangrijke oorzaak van ontbossing en het uitsterven van dieren en planten.

2.2 Belangrijkste kaders

Duurzaamheidsbeleid ontwikkelt zich voortdurend en op veel niveaus. Kort geven wij een aantal andere belangrijke actuele (wettelijke) kaders voor deze brede beleidsnota weer, zonder hierin uitputtend te zijn:

- Millenniumdoelen;
- Klimaatverdragen;
- Europese milieuregelgeving;
- Landelijke geldende natuur- en milieuwetgeving (Kaderrichtlijn Water, Flora- en Faunawet, Wet Milieubeheer);
- Notitie Modernisering Milieubeleid;
- SER Energieakkoord. Dit akkoord voor duurzame groei is op 6 september 2013 getekend. Gemeenten hebben daarin onder meer de taak om de komende jaren te versnellen en op te schalen naar energiebesparing van de particuliere woningvoorraad en lokale energieproductie.
- Provinciale Strategie Gezondheid en Milieu 2014-2016;
- Integraal Provinciaal Milieubeleidsplan 2013-2016 (met gebiedsgerichte uitwerking Westerkwartier);
- Woonvisie Westerkwartier 2015-2020;
- Waterakkoord;
- Bestuursakkoord 2014-2018.

Met ons duurzaamheidsbeleid geven we op gemeentelijk niveau invulling aan deze kaders. Aan bovenstaande regelgeving geven we invulling. De beleidsruimte heeft betrekking op het creëren van duurzame initiatieven die meerwaarde opleveren voor 'people', 'planet' en 'profit'. Als belangrijkste kader gebruiken wij hiervoor de onderwerpen en structuur van ISO 26000. Zoals gezegd is deze richtlijn een leidraad en brede basis voor organisaties om duurzaam te handelen. In bijlage 1 is een toelichting en extra uitleg opgenomen over ISO 26000. De uitgangspunten en kaders van duurzaam handelen worden in dit stuk vertaald in beleidsdoelen en ambities (zie opsomming op p. 16). Het maken van daadwerkelijk duurzame keuzes vraagt altijd om maatwerk binnen de specifieke context van een bedrijfsvoering, een gebouw of een gebiedsontwikkeling. Voor deze aspecten werken we dit de komende jaren uit op basis van de beleidsdoelen.

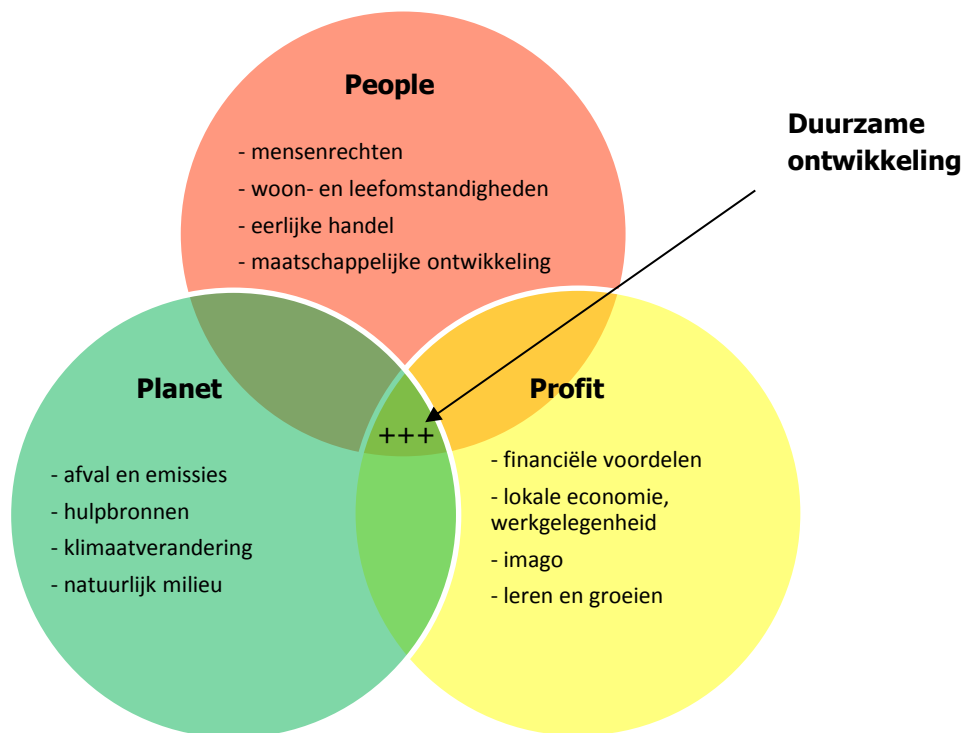
2.3 Visie op duurzame ontwikkelingen

We willen onze gemeente duurzaam ontwikkelen. Op een manier die aansluit op de behoeften van het heden, zonder het vermogen van toekomstige generaties in hun basisbehoeften te voorzien in gevaar te brengen. Om ook in toekomstige behoeften te kunnen voorzien, is het nodig dat we rekening houden met de schaarste van hulpbronnen. Daarnaast zijn we zuinig op onze bodem en ons water en houden wij onze waterkringlopen zo veel mogelijk schoon en gezond. Op de lange termijn zijn wij energieneutraal en wekken we onze energie lokaal op met een mix van duurzame bronnen uit de omgeving. Ook streven we naar zo min mogelijk hinder (geluid, licht) en voldoende biodiversiteit en groen. Biodiversiteit in de landbouw is te behouden door effectief beheer en integratie van functies. We willen vervoer in de regio onafhankelijk maken van fossiele brandstoffen.

Missie

Onze missie is duurzame ontwikkeling praktisch en toepasbaar te maken en invulling te geven aan ontwikkelingen met betrekking tot people (I), planet (II) en profit (III), die de gemeente Zuidhorn ook daadwerkelijk op de lange termijn 'mooi' houden.

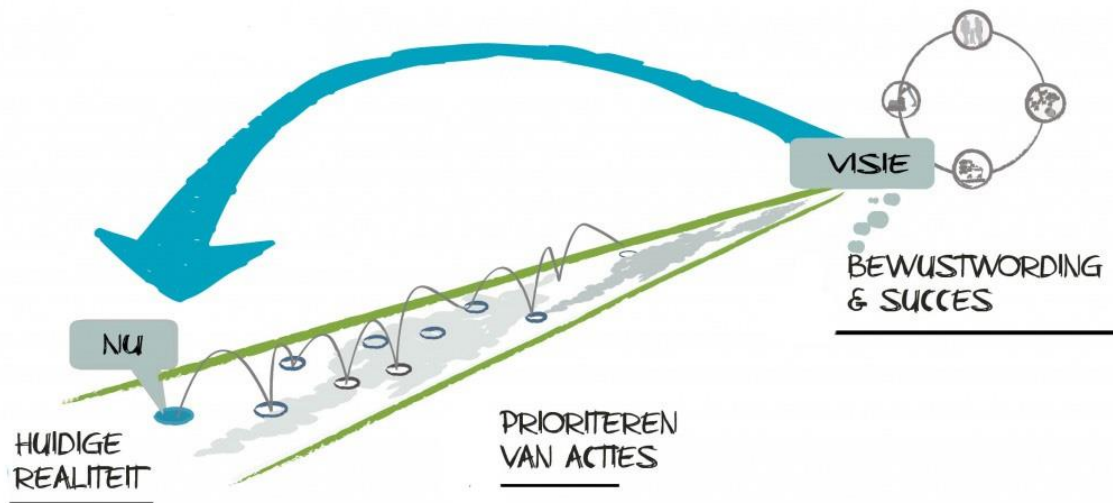
- I. **People:** Blijvend in de menselijke basisbehoeften voorzien. Ook vinden we het belangrijk dat inwoners kunnen praten en denken over beleid en uitvoering: de inwoners staan centraal. Dit betekent in ieder geval dat onze samenleving participeert in beleid en handelen en dat er respect is voor elk individu.
- II. **Planet:** De bodem minder uitputten dan we nu doen ('hulpbronnen'), minder schadelijke stoffen en schadelijke emissies veroorzaken dan wij nu doen (afval en emissies), de natuur en biodiversiteit waar nodig bevorderen ('natuurlijk milieu').
- III. **Profit:** te verwachten voordelen van een ontwikkeling op langere termijn, 'return on investment'. Dit betekent dat we niet alleen kijken naar financieel profijt, maar ook naar andere vormen van maatschappelijke winst en lange termijneffecten.

Figuur 2.1 Duurzame ontwikkeling draait om het creëren van meerwaarde voor mens, milieu én de (economische) ontwikkeling van onze gemeenschappen die ook op langere termijn houdbaar is.

2.4 Van visie naar uitvoering

De transitie naar duurzame gemeenschappen is een continu proces. Deze volstrekt zich niet in een paar jaar, maar gaat geleidelijk, stap voor stap (figuur 2.2). In paragraaf 2.3 werd een toekomstbeeld geschetst van duurzame gemeenschappen. Vervolgens gaan we terug naar de huidige realiteit om een maatschappelijk vertrekpunt te bepalen voor ons beleid (in hoofdstuk 3). Dit is ons vertrekpunt voor het bepalen van een aantal beleidsprioriteiten: de duurzame richting die wij willen inzetten voor de komende periode.

Figuur 2.2 Vanuit de huidige realiteit prioriteren we acties die bijdragen aan duurzame gemeenschappen op de lange termijn.

2.5 Rol van de gemeente

De rol van de lokale overheid verandert. Hierover is op de inloopavond ook nadrukkelijk gesproken. Het Bestuursakkoord geeft ook uiting aan de ontwikkeling: 'van reguleren en initiëren naar faciliteren en stimuleren'. Dit beleid beschrijft de situatie in Zuidhorn waarin verschillende partijen zich met het onderwerp duurzaamheid bezighouden.

Wij stimuleren inwoners en bedrijven actief duurzamer te denken en handelen. Daarbij staat het creëren van bewustzijn over de noodzaak van duurzaam handelen centraal. Met ons inkoopbeleid hebben we een instrument in handen om duurzame bedrijven te belonen. Waar mogelijk dragen we kennis en voorbeelden aan om duurzaam handelen in de praktijk te brengen. Er zijn talloze manieren waarop de gemeente kan stimuleren en faciliteren: door kennis te delen, het organiseren van bijeenkomsten, ruimte en/of personele inzet ter beschikking te stellen, waar mogelijk wegnemen van barrières waardoor duurzame projecten een kans krijgen.

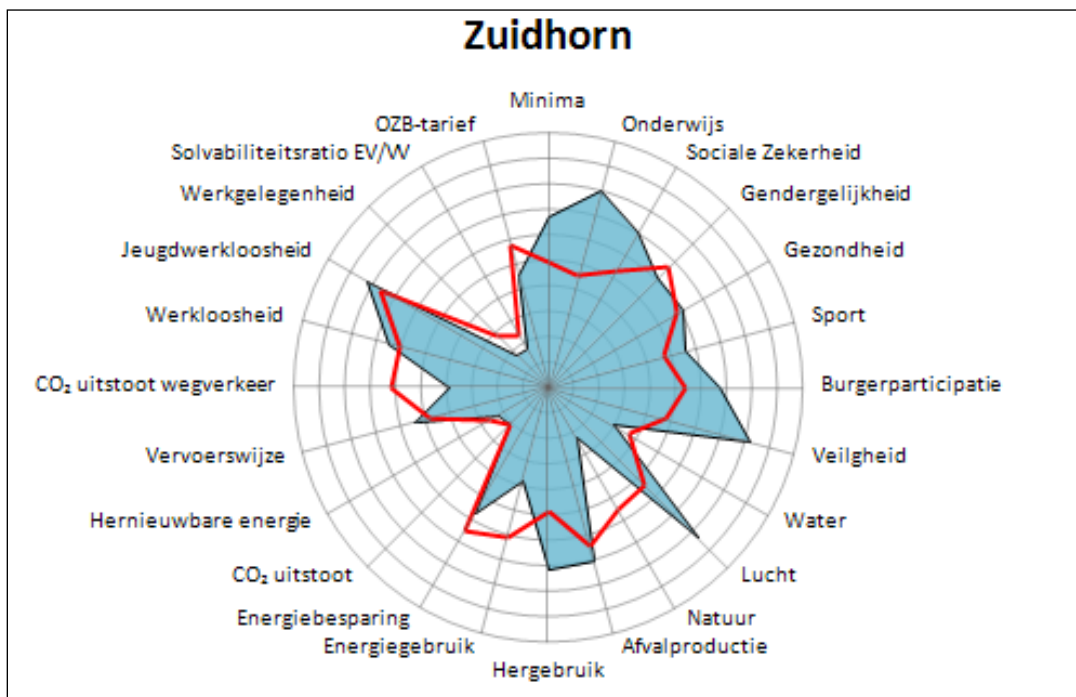
De gemeente Zuidhorn heeft daarnaast ook een voorbeeldfunctie op gebied van duurzaamheid. Daarop aanvullend stelt het Bestuursakkoord 2014-2018: "Als wij niet verduurzamen, kunnen wij dat ook niet van onze inwoners vragen. Wij zetten daarom de komende vier jaar extra in op het verduurzamen van ons handelen." Hoewel in de gemeentelijke bedrijfsvoering de nodige duurzame acties zijn uitgevoerd, is ook hier nog veel ruimte voor verbetering mogelijk. Wij geven samen een praktische invulling aan een duurzame gemeentelijke organisatie. Daarbij kijken we naar de bedrijfsvoering, dienstverlening en het gemeentelijk inkoop- en aanbestedingsbeleid. Door zelf duurzaam te handelen, laten wij zien hoe het kan.

3. Waar staat de gemeente Zuidhorn

3.1 Gemeentelijke Duurzaamheidsindex 2.0

Hoe staat de gemeente Zuidhorn ervoor wat betreft het nastreven van duurzame ontwikkelingen? En hoe doen we het ten opzichte van andere gemeenten? Landelijk zien wij een groeiend aantal, dat duurzaamheidsprestaties van gemeenten meten. Wij hebben gekozen voor de Gemeentelijke Duurzaamheidsindex 2.0, omdat dit instrument najaar 2014 is vernieuwd en voorzien van nieuwe, openbaar verkrijgbare data. Deze index wordt iedere twee jaar ontwikkeld door de Stichting Duurzame Samenleving. De index vullen we aan met andere nulmetingen (zoals waarstaatjegemeente.nl, Klimaatmonitor).

In totaal zijn alle 403 Nederlandse gemeenten opgenomen in de index. Gemeente Zuidhorn is terug te vinden op #180. Daar waar het gaat om de sociale duurzaamheidsthema's ('people') doet onze gemeente mee met de 25 hoogst scorende gemeenten. Vooral in relatie tot 'milieu, natuur en grondstoffen' ('planet') en 'economie' ('profit') is nog ruimte voor verbetering mogelijk.

Figuur 3.1 Bovenstaande spinnenwebdiagram geeft de duurzaamheidscores van gemeente Zuidhorn weer voor verschillende indicatoren. Daarbij geldt: hoe groter het blauwe oppervlak, hoe duurzamer een gemeente is. De rode lijn geeft de gemiddelde landelijke score per indicator voor alle 403 gemeenten weer.

Figuur 3.1 geeft een beeld over duurzame ontwikkeling in gemeente Zuidhorn. In de figuur valt te zien dat we op vijf onderwerpen lager tot veel lager scores. Deze punten kunnen we beschouwen als verbeterpunten. Het gaat om natuur, energiegebruik/-besparing, werkgelegenheid, waterkwaliteit en de CO₂-uitstoot (door wegverkeer). Deze uitkomsten uit de index vragen om een nadere beschouwing op basis van aanvullende nulmetingen en eerdere beleidsinspanningen. Daarbij belichten we steeds kort de conclusies en aandachtspunten.

- **Natuur**

Deze indicator geeft een beeld 'hoeveel natuur' elke gemeente heeft.³ Op basis van deze rekenmethode beschikken wij als agrarische gemeente over verhoudingsgewijs minder natuur. De regionale hoeveelheid natuur (en biodiversiteit) is beperkt. Vergelijkbare statistieken zijn zichtbaar voor gemeenten Marum, Grootegast en Leek. We streven ernaar om de natuurkwaliteit zoveel mogelijk in stand te houden en de biodiversiteit te versterken (zie paragraaf 5.4).

- **Waterkwaliteit**

Dit is een van de weinige indicatoren die niet geactualiseerd is in de GDI van 2014. Toegepast cijfermateriaal dateert uit 2009. Deze parameter geeft de biologische kwaliteit van het oppervlaktewater (op basis van de Kaderrichtlijn Water⁴) weer. Wij plaatsen deze score in perspectief: inmiddels heeft gemeente Zuidhorn verschillende wettelijke taken uitgevoerd die relevant zijn voor water, ook al zijn wij formeel geen waterbeheerder. De gemeenteraad heeft het verbreed Gemeentelijk RioleringsPlan (vGRP) vastgesteld in 2012. Aanpak van riooloverstorten en diffuse lozingen, afkoppelen van schoon hemelwater en de koppeling van milieumaatregelen met rioleringsplannen liggen verankerd in de dagelijkse gang van zaken.

- **Afval**

Op dit vlak scoren we hoger dan gemiddeld. Wij bieden een aantal afvalstromen gescheiden aan aan inzamelaars. We hebben een inzamelaar die het huisvuil inzamelt in minicontainers en een inzamelaar die oud ijzer, plastics, oud papier, kleding, glas en schillen inzamelt. Door deze afvalstromen gescheiden in te zamelen, zijn deze stromen weer als grondstof te gebruiken. Dit voorkomt dat nieuwe grondstoffen moeten worden gewonnen.

- **Energiegebruik**

Ten opzichte van andere gemeenten is sprake van een relatief hoog energiegebruik per inwoner.⁵ Dit valt gedeeltelijk te verklaren uit de grotere gemiddelde omvang van woningen (gasverbruik) en het feit dat het merendeel van de woningen in de gemeente is gebouwd vóór 1970. Deze woningen zijn over het algemeen minder goed geïsoleerd. Grofweg 80% van de woningen in de gemeente zijn van particuliere woningeigenaren, de overige 20% zijn huurwoningen (Wold en Waard).

Bij nieuwbouwprojecten in de gemeente zien we met de aanscherping van het Bouwbesluit (EPC-norm) en de handhaving hierop het fossiel energiegebruik steeds verder dalen. Het project Excellent Gebied in De Oostergast en andere 'spin-offs', zoals enkele EPC-0-woningen van ontwikkelaar Plegt-Vos, laten zien dat (bijna) energieneutrale woningen goed betaalbaar en realiseerbaar zijn. Deze ontwikkeling willen we doorzetten in onze gemeente.

- **Energiebesparing**

De figuur toont dat energiebesparing in de periode 2010-2012 door huishoudens en in de publieke dienstverlening lager was dan het landelijk gemiddelde. Voor de periode 2012-2015 heeft de gemeente het project Slim Wonen Westerkwartier in gang gezet. Het doel hiervan is vraag en aanbod voor energiebesparende producten dichterbij elkaar te brengen (met website, nieuwsbrieven, bijeenkomsten, consortium van lokale ondernemers).

³ Voor 'natuur' is gekeken naar de natuurkwaliteit van de landoppervlakten in relatie tot de totale oppervlakte van de gemeente Zuidhorn. Voor typen landoppervlak (recreatiegebied incl. parken en plantsoenen, bos en open natuurlijk terrein, agrarisch gebied excl. glastuinbouw en binnen- en buitenwater) zijn factoren voor gemiddelde natuurkwaliteit toegepast. Aan agrarisch gebied is een lagere natuurfactor gekoppeld (5%).

⁴ De Kaderrichtlijn Water is opgesteld om te werken aan een goede waterkwaliteit en ecologische toestand.

⁵ Hierbij is alleen gekeken naar energieverbruik door huishoudens en publieke dienstverlening. Huishoudens, (agrarische) bedrijven en mobiliteit bepalen de totale energiebehoefte in onze gemeente.

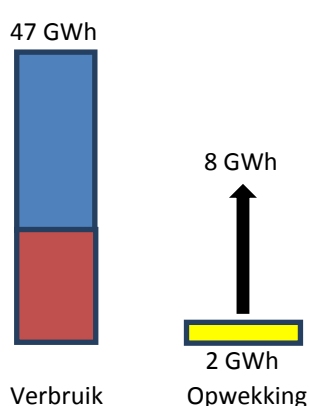
Hoewel het oorspronkelijke doel was jaarlijks 159 woningen te verbeteren in het Westerkwartier, is dit aantal in de praktijk veel lager. Het lokale aanbod is goed georganiseerd. Barrières om te investeren in het verduurzamen van woningen proberen we te signaleren en waar mogelijk (samen met andere actoren) weg te nemen. Tot slot merken we ook een groeiende aandacht voor energiebesparing bij de bedrijven in onze gemeente. Dit nemen we ook mee als aandachtspunt.

Naast woningen en bedrijven is verkeer en vervoer ook een belangrijke energieverbruiker in onze gemeente. In 2013 heeft de raadsnota *Duurzame Mobiliteit/Bereikbaarheid* aandacht gevraagd voor schonere mobiliteit. Het aantal OV-reizigers tussen Zuidhorn en Groningen is sterk toegenomen de afgelopen jaren. Deze groei is vooral te danken aan de populariteit van de trein. Dit is aanleiding geweest in te zetten op een extra sneltrein tussen Groningen en Leeuwarden. Het aantal busreizigers vanuit de kleine kernen op het platteland is beperkt. Daarnaast wordt geconcludeerd in de nota dat het fietsverkeer de afgelopen jaren iets is gedaald. Volgens 'Waarstaatjegemeente' is het aantal elektrische rijders in de gemeente (25) en het aantal (semi-)publieke e-laadpalen (12) in de gemeente nog beperkt.

- **Hernieuwbare energie**

Volgens de GDI scoort het aandeel hernieuwbare energie per inwoner iets lager dan gemiddeld. Dit valt grotendeels te verklaren uit het feit dat geen grootschalige duurzame energieopwekking (grote vergistinginstallaties, zonne-akkers of grootschalige windturbines) in de gemeente wordt toegepast. Volgens de Klimaatmonitor werd over het jaar 2012 2,7% van de totale energiebehoefte duurzaam ingevuld. Ter vergelijking, in gemeenten met een vergelijkbare omvang werd zo'n 4,1% energie opgewekt.

Gemeente Zuidhorn scoort beter dan vergelijkbare gemeenten als het gaat om zonne-energie. Volgens Netbeheer Nederland waren op 1 januari 2014 in de gemeente Zuidhorn 422 zonne-installaties. Dat is tweeëntwintig zon-PV installaties per duizend inwoners. Het gemiddelde in de provincie Groningen lag op dat moment op twaalf.

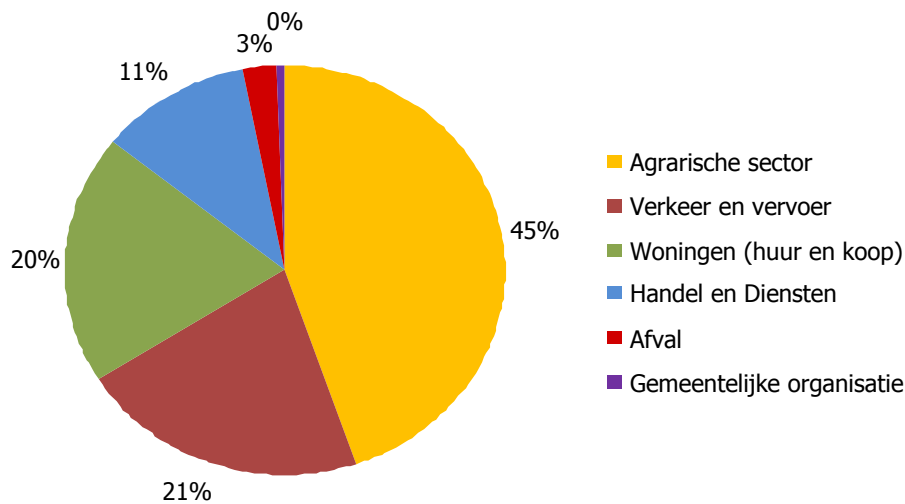
De raad heeft in haar nota *'Als de zon doorbreekt, van Zuidhorn naar Zonnehorn'* de totale potentie voor de gemeente Zuidhorn bepaald op 42.500 PV-panelen (ca. 8 GWh duurzame elektriciteit). Uit recente gegevens van Energie in Beeld en Netbeheer Nederland blijkt dat ruim 2 GWh elektriciteit wordt opgewekt. Daarmee is grofweg een kwart van het doel (voor 2020) uit de raadsnota al ingevuld. Bij steeds meer kleinverbruikers (winkels en particulieren) liggen inmiddels panelen op het dak.

Figuur 3.2 De opwekking van elektriciteit door zon-PV, afgezet tegen het totale elektriciteitsverbruik in 2013 (blauw is zakelijk; rood is particulier).

- **CO₂-uitstoot**

In de GDI is de CO₂-emissie 'opgeknipt' in twee indicatoren: uitstoot door woningen, handel & diensten én de uitstoot van wegverkeer. Dit maakt uitkomsten goed vergelijkbaar tussen verschillende gemeenten. Tegelijkertijd geeft het voor de gemeente Zuidhorn onvoldoende een beeld. De uitstoot van andere broeikasgassen zoals methaan, lachgas dragen namelijk ook bij aan klimaatverandering. Afgelopen jaar is een uitgebreide nulmeting uitgevoerd waarin deze impact is meegenomen (in CO₂-equivalenten).

De totale CO₂-uitstoot van het grondgebied van de gemeente Zuidhorn bedroeg in 2010 circa 205 kiloton (kton). De verdeling van de CO₂-uitstoot over de sectoren is samengevat in figuur 2.3, uitgedrukt in CO₂-equivalenten.

Figuur 3.3 De relatieve CO₂-uitstoot (uitgedrukt in CO₂-equivalenten) voor het gemeentelijk grondgebied op basis van sectorenbepaling en landelijke data uit de Klimaatmonitor, bron: DHV, 2013.

Het aandeel aan uitstoot afkomstig van de agrarische sector is hoog, ondanks dat in deze sector sterk groeiende aandacht is voor duurzaamheid (zie 4.3). De verklaring hiervoor is dat overige broeikasgassen, anders dan CO₂, uit de agrarische sector een sterkere impact hebben.

In de eerste beleidsnota met betrekking tot duurzaamheid is een hoog en landelijk vooruitstrevend ambitieniveau vastgelegd om de hoeveelheid CO₂-uitstoot te reduceren: klimaatneutraliteit in 2020. Later is besloten om deze ambitie los te laten. Bijkomend feit is dat naast CO₂ overige broeikasgassen uit de agrarische sector, zoals gezegd, zwaar drukken op de CO₂-footprint van de gemeente.

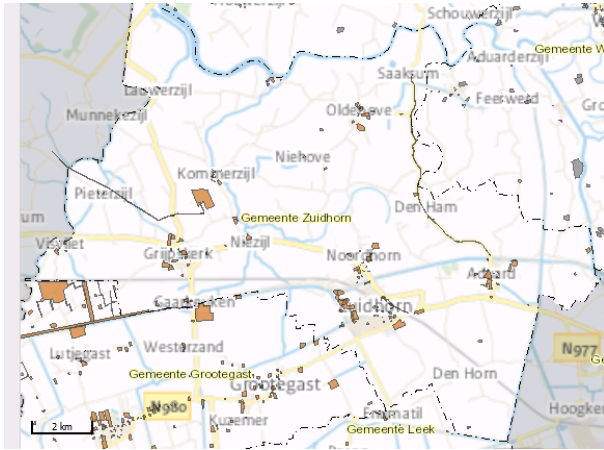
- **Werkgelegenheid**

Op de indicator voor werkgelegenheid in de GDI scoren we vrij laag. Daarbij wordt vooral gekeken naar arbeidsmobiliteit. Meer investeren in duurzaamheid biedt onze gemeente wellicht ook kansen om lokale en regionale werkgelegenheid te versterken.

- **Bodem**

De gemeentelijke duurzaamheidsindex (aangevuld met andere landelijke cijfers) levert een beeld van de duurzaamheidsprestaties. Tegelijkertijd worden ook bepaalde relevante onderwerpen (waaronder bodem) niet behandeld, omdat er geen landelijke data over beschikbaar zijn. Onze bodem is cruciaal voor voedsel en het werk in de agrarische sectoren. Daarnaast is onze bodem ook een bron van energie (bodewarmte) en grondwaterwinning. Zodoende vullen wij dit onderdeel aan met provinciale gegevens.

De provinciale bodeminformatiekaart laat plekken zien waar de bodem vervuild is, nader onderzocht is en op termijn verdere actie behoeft. Rondom onze grootste kernen zijn een aantal locaties op de kaart aangegeven. Over het algemeen is de aanwezige bodemverontreiniging beheersbaar. Het bevoegd gezag in deze is de provincie.

Figuur 3.4 De bodemkaart van de provincie Groningen. Oranje gebieden zijn verontreinigde zones die nog om vervolgactie vragen.

- **Overige thema's**

De essentie van duurzame ontwikkeling gaat volgens ISO 26000 juist ook over het vergroten van de positieve impact van ons handelen op leefgebieden en gemeenschappen elders. Bij de GDI wordt grotendeels alleen gekeken naar wat zich binnen onze gemeentegrenzen afspeelt. 'Keteneffecten' worden in de GDI 2.0 niet beschouwd, maar vallen ook zeker onder onze invloedssfeer als gemeente (en ons gemeentelijk inkoopbeleid). Daarom vullen we deze beleidsnotitie aan met principes en onderwerpen uit ISO 26000.

Als Millenniumgemeente hebben we ook aandacht geschonken aan deze thematiek. Door de Millenniumwerkgroep afgelopen twee jaar 'wereldreizen' georganiseerd met schooljeugd langs winkeliers en ondernemers in verschillende dorpskernen. Herkomst en impact van de aangeboden producten stonden daarin centraal: door de inkoop van Fair Trade artikelen wordt eerlijke handel elders in de wereld gestimuleerd. Producten die onze inwoners consumeren en bedrijven maken, brengen over de gehele waardeketen milieu-impact met zich mee (bv. biodiversiteitsverlies). Dit willen we, waar mogelijk, voorkomen.

3.2 Nulmeting gemeentelijke organisatie

In dit beleidsstuk zoomen we ook verder in op onze eigen organisatie. We vragen van anderen duurzaamheid een plek te geven in hun dagelijks handelen. Daarom kijken we als gemeente ook hoe we het zelf op dit vlak doen en waar nog kansen liggen. In het kader van dit beleid hebben we een uitgebreide nulmeting gemaakt op basis van kwantitatieve én kwalitatieve aspecten van de organisatie. Daarbij hebben we de richtlijn ISO 26000 weer als leidraad gebruikt. Een samenvatting van de uitkomsten van de nulmeting is terug te vinden in bijlage 2.

De afgelopen jaren zijn allerlei acties op dit vlak in gang gezet (implementatie duurzaam inkopen, groen gas auto's, energiebesparende maatregelen, Fair Trade koffie en thee, duurzame straatverlichting). Ook de komende jaren willen wij deze lijn voortzetten. Daarbij kijken we op systematische wijze naar verbetermogelijkheden.

Kader 3.1 In dit beleidsstuk geven we in aparte, groene tekstkaders aan hoe de gemeentelijke organisatie zelf steeds op een concrete manier verdere invulling wil geven aan een duurzame bedrijfsvoering/organisatie.

3.3 Beleidsprioriteiten en -doelen

Op basis van de uitkomsten uit de Gemeentelijke Duurzaamheidsindex en aanvullende nulmetingen is gebleken, dat op meerdere onderwerpen nog de nodige verbeteringen mogelijk zijn. Zowel voor het grondgebied als voor de organisatie wordt aangegeven dat we op 'planet'-gebied naar verhouding lager scoren. Hierop leggen we in dit stuk dan ook een duidelijk accent.

In de komende hoofdstukken sommen we een aantal concrete en meetbare ambities op voor de periode 2015-2018. Deze doelen staan steeds in de tekst weergegeven als 'ambitie/doel'.

Hoofdstuk 4 tot en met 6 beschrijven de omschreven ambities/doelen aan de hand van people, planet en profit. In hoofdstuk 7 gaan we in op de wijze waarop we uitvoering geven aan de beschreven doelen op pagina 16.

Onderstaande overzichtstabel (p.16) vormt een van de beleidsdoelen van het Duurzaamheidsbeleid 2015-2018. Zwart gedrukte doelen vormen de ambities voor het gemeentelijk grondgebied. Grijs gedrukte doelen hebben betrekking op de gemeentelijke organisatie. Voor doelen gebruiken wij het jaar 2017 als richtpunt. Uitgangspunt hiervoor is dat we begin 2018 kunnen beschikken over datasets en gegevens van het jaar 2017.

Duurzaamheid algemeen		Indicatoren
Ambities		
§ 7.3 We monitoren de resultaten voor het grondgebied uit dit duurzaamheidsbeleid.		verschillende instrumenten/onderdelen
§ 7.3 In 2016 en 2018 zijn we tien plaatsen gestegen in de gemeentelijke duurzaamheidsindex.		score in GDI 2.0
§ 7.4 Inwoners weten wat er gebeurt op het gebied van duurzame ontwikkeling in de gemeente		score in 'Waar staat je gemeente'
§ 4.1 / 5 In 2018 kopen wij 100% duurzaam in		criteriën inkoopbeleid Westerkwartier
§ 7.1 wij vergroten onze kennis over duurzaamheid en maatschappelijk verantwoord ondernemen		medewerkertevredenheidsonderzoek
§ 7.1 Werknemers meer en vaker betrekken bij acties op het gebied van maatschappelijk verantwoordelijk ondernemen		
§ 7.1 Wij hebben duidelijke afspraken gemaakt over de coördinatie van duurzame acties		score in 'Waar staat je gemeente'
§ 7.4 Inwoners zien ons als een duurzame organisatie		
Geplande acties		Toelichting
Verantw.		Toelichting
Wanneer		Indicatoren
Gerreed		
Profit		
Ambities		
§ 4.1 Wij hebben samen met bewoners invulling gegeven aan een schone, veilige, woonomgeving met passende voorzieningen		afspraken woonvisie westerkwartier
§ 4.2 Wij hebben als Milieuniergemeente concreet invulling gegeven aan de nieuwe Milieunierdoelen		indicatoren projectplan
§ 4.3 Wij hebben bewustwording, voorlichtende activiteiten op een effectieve manier vormgegeven		diverse indicatoren (sociaal domein, Milieubarometer)
§ 4.4 Maatschappelijk verantwoord ondernemen is actief gestimuleerd bij bedrijven in gemeente Zuidhorn		Waar staat je gemeente/klanttevredenheidsonderzoek
§ 4.3 Het is duidelijk waar inwoners en bedrijven terecht kunnen met vragen/voor informatie over duurzaamheid (duurzaamheidsloket)		
§ 4.3 Bij vergunningverlening & handhaving, nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen zijn wij alert op kansen voor verduurzaming		
Geplande acties		Toelichting
Verantw.		Toelichting
Wanneer		Indicatoren
Gerreed		
Profit		
Ambities		
§ 5.1.1 Wij hebben ons zwerfafval significant vermindert		indicatoren in schouwresultaten
§ 5.1.2 Wij hebben in onze bodemproblematiek de belangrijkste knelpunten aangepakt		Bodernathts/indicatoren provinciaal beleid
§ 5.1.3 / 5.3.2 Wij hebben volledig uitvoering gegeven aan de Kaderrichtlijn Water en het Waterakkoord		indicatoren in vGRP
§ 5.2.1 Een reductie van 5% op het totale energieverbruik voor zakelijke en particuliere aansluitingen in 2017 (t.o.v. 2013)		Energie in Beeld
§ 5.2.1 Wij hebben duurzame vormen van mobiliteit (en bijbehorende infrastructuur) gestimuleerd		Klimaatmonitor
§ 5.2.2 Een aandeel van 7% van duurzame energie in 2017		Klimaatmonitor
§ 5.2.2 Wij hebben blijvend geïnvesteerd in zeer energiezuinige, duurzame nieuwbouw		verantwoording Excellente Gebieden
§ 5.3.1 Wij hebben onze totale CO ₂ -uitsoot in 2017 met 5% gereduceerd (t.o.v. 2010)		Klimaatmonitor/Haskoning DHV
§ 5.4 Wij hebben onze groenstructuren en de lokale biodiversiteit versterkt		indicatoren in groenvisie
§ 5.2.1 15% besparing op elektriciteit en 10% op gas in het maatschappelijk vastgoed (scope: MOP)		Slimme meters/Milieubarometer
§ 5.2.1 20% reductie op elektriciteitsverbruik door openbare verlichting (OVL) in 2017 (t.o.v. 2008)		Provinciale data/Tauw
§ 5.2.1 reductie van 10% brandstofverbruik voor zakelijk verkeer in 2017 (t.o.v. 2013)		CO ₂ -meter in de Milieubarometer
§ 5.2.1 Het aandeel van autokilometers in het woon-werkverkeer met 15% vermindert in 2017 (t.o.v. 2013).		Milieumeter in de Milieubarometer
§ 5.2.2 wij hebben 2 extra gemeentelijke gebouwen van zonnepanelen voorzien.		Milieumeter in de Milieubarometer
§ 5.2.4 wij hebben gekozen voor duurzame en innovatieve oplossingen voor materiaalgebruik bij wegbeheer/riolering		Aparte berekeningen voor milieu-impact en uitsluit
§ 5.3.1 reductie van 30% CO ₂ -uitsluit per fe in de gemeentelijke bedrijfsvoering in 2017 (t.o.v. 2013)		CO ₂ -meter in de Milieubarometer
§ 5.4 wij hebben gekozen voor volledig duurzaam groenbeheer		Indicatoren Barometer Duurzaam Terreinbeheer
Geplande acties		Toelichting
Verantw.		Toelichting
Wanneer		
Gerreed		
Profit		

4. People

De GDI omvat allerlei indicatoren, die meerwaarde op sociaal vlak inzichtelijk maken en aangeven wat er beter kan. Om zo te zorgen dat inwoners van Zuidhorn ook in de toekomstige basisbehoeften kunnen voorzien. Zoals eerder aangegeven in hoofdstuk twee, hebben we gekozen voor een vernauwing van de 'scope', waarbij we enkel invulling geven aan sociale onderwerpen die buiten de stukken van het sociaal domein vallen. Dit hoofdstuk laat zorg, maatschappelijke ondersteuning en arbeidsparticipatie dus buiten beschouwing.

Het Bestuursakkoord stelt onder 'mens en omgeving', behoud en verbetering van de directe woon- en leefomgeving als een opgave voor de komende jaren. Onderwerpen die we bespreken, hebben een veilige, schone en gezonde woon- en leefomgeving met voldoende voorzieningen om in (toekomstige) behoeften te voorzien. We zetten ons in voor de verbetering van de leefkwaliteit, hier en elders.

Kader 4.1 Duurzaam inkopen. Als gemeentelijke organisatie streven wij ernaar in 2018 volledig duurzaam in te kopen. Wij houden steeds vaker rekening met verschillende sociale en milieucriteria in ons inkoopbeleid. In 2015 en 2016 geven wij verder invulling aan sociale criteria die bijdragen aan maatschappelijke ontwikkeling. Een voorbeeld is 'social return of investment'. Onder sociale inkoopcriteria vallen ook aspecten als lokaal inkopen. Bij de jaarlijkse zwerfvuilacties zetten we ook mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt in.

4.1 Woon- en leefomgeving

Het Bestuursakkoord vraagt aandacht voor de leefbaarheid en het voorzieningenniveau van onze vijftien kernen. Daarbij kijken we in dit stuk alleen naar thema's die vallen buiten het sociaal domein: woningaanbod, voorzieningen, veiligheid & gezondheid. Op basis van de GDI scores onderwerpen die hiermee van doen hebben redelijk tot goed. Dit willen we graag zo houden.

Gemeente Zuidhorn vervult een regiefunctie als het gaat om wonen: de juiste woning op de juiste plek; wonen betaalbaar houden, wonen met een zorgvraag; veilig en comfortabel wonen en in alle dorpen volop ruimte voor eigen initiatief. Aan deze uitgangspunten geven we concreet invulling met belangrijke actoren als woningcorporatie Wold en Waard, bewoners, ontwikkelaars, zorgpartijen en de provincie. In 2015 wordt daarom een separaat voorstel aangeboden voor een brede *Woonvisie Westerkwartier*. Hier ligt een duidelijk raakvlak met duurzaam en energiezuinig bouwen (zie ook 5.2.1).

'Mens en mobiliteit' is een belangrijk thema in het Bestuursakkoord. De bereikbaarheid van onze kernen willen wij de komende jaren verbeteren door systematisch per kern te kijken naar de verbetermogelijkheden. De geactualiseerde netwerkanalyse uit 2013 van Regio Groningen-Assen en de raadsnota Duurzame Mobiliteit/Bereikbaarheid bieden daarvoor een basis. Daarbij leggen we de relatie met schone vormen van mobiliteit (zie ook 5.2.1).

Het Bestuursakkoord 2014-2018 stuurt op een leefbaar platteland met hoogwaardige voorzieningen. Op dit vlak verricht de Gebiedscoöperatie Westerkwartier veel goed werk door geldstromen te verbinden aan maatschappelijke ontwikkelingen. Wij (onder)houden nauw contact met deze organisatie en ondersteunen hen binnen onze mogelijkheden, bijvoorbeeld als het gaat om het vinden van huisvesting.

We houden onze gemeente schoon, met minder zwerfvuil (zie ook 5.1). Net als een gezonde, veilige woon- en leefomgeving is dit nu en in de toekomst van wezenlijk belang is. Daarbij koppelen wij milieuemissies steeds vaker aan hun daadwerkelijke impact op mensen, gezondheidsscores (GES-

methodiek).⁶ Knelpunten pakken we gebiedsgericht aan in Westerkwartierverband en samen met de provincie Groningen.

Kader 4.2 Openbare ruimte. Onderdeel van een gezonde en veilige woon- en leefomgeving zijn ook civiele werken en wegenonderhoud, openbare verlichting, het rioolwaterbeheer, gladheidbestrijding. In taken waar wij als gemeente voor verantwoordelijk zijn, maken wij dagelijks bewuste keuzes die meerwaarde opleveren voor mens én milieu. Een voorbeeld is duurzame straatverlichting die veel energiezuiniger is en niet ten koste gaat van de (verkeers)veiligheid. Zie ook paragraaf 5.2.1. Samen met bewoners geven we invulling aan een schone, veilige, woonomgeving met passende voorzieningen.

4.2 Millenniumdoelen/eerlijke handel

Zoals eerder gezegd, besteedt de gemeentelijke duurzaamheidsindex (GDI) minder aandacht aan de impact van ons handelen buiten de gemeentegrenzen. Als millenniumgemeente heeft Zuidhorn de afgelopen jaren invulling gegeven aan de Millenniumdoelenstellingen. Daarbij hebben we specifiek aandacht geschonken aan het stimuleren van eerlijke handel en een duurzaam leefmilieu (doelen 7 en 8). Waar de Milieu Advies Commissie vooral een adviserend, beleidsmatige rol speelt, geeft de Millenniumwerkgroep een bij uitstek praktische invullingen aan duurzame doelen (zie ook hoofdstuk 3).

Ambitie

Wij continueren onze status als Millenniumgemeente. Na 2015 geven wij aan de nieuwe Millenniumdoelstellingen verdere invulling. Daarbij leggen we ook een koppeling met 'bewustwording en duurzaamheidsvoorlichting' (paragraaf 4.3).

4.3 Bewustwording en duurzaamheidsvoorlichting

Wij zetten ons in om bewustwording over duurzaamheidsvraagstukken in de samenleving te stimuleren. In de gemeentelijke dienstverlening komt dit ook steeds vaker aan de orde (box 4.3). Vanuit bepaalde (agrarische) sectoren of ketens is steeds meer aandacht voor duurzaamheid, zoals bij duurzame melkveehouderijen (LTO Noord, Friesland Campina). Bedrijven en agrariërs in de gemeente leggen steeds vaker actief rekenschap af over hun impact op mens en milieu.

Ambitie

Bewustwording, met activiteiten in voorlichtende sfeer geven wij hier invulling aan op een gerichte en effectieve manier, met oog voor ontwikkelingen in het veld.

In de GDI en aanvullende effectmetingen scoort het onderwerp energiebesparing nog vrij laag. Op dit vlak streven we naar verbetering. Wij continueren in 2015 energieproject Slim Wonen Westerkwartier voor particulieren, met aandacht voor klantbegeleiding en gerichte marketing en onderzoeken welke stimulerende maatregelen effect oogsten. Daarbij kiezen we een benadering, waarbij we gericht in een buurt of dorp aan de slag gaan. Daarbij zoeken we, waar mogelijk, de koppeling tussen energiebesparing en lastenverlichting.

In lijn met het Bestuursakkoord zetten wij in op een 'duurzaamheidloket'. Dit doen we in samenwerking met andere lokale partijen. Dit gaat een stuk verder dan alleen energie, waaronder ook

⁶ zie ook provincie Groningen (2014).

onderwerpen als afval, hemelwater en groen. Hier zoeken we op energiegebied de relatie met het Ondersteuningsprogramma Energie van de VNG (5.2.1).

Kader 4.3 Gemeentelijke dienstverlening. Naar onze inwoners en bedrijven toe streven wij een kwalitatief goede dienstverlening na. ISO 26000 helpt organisaties duurzaamheid ook in de dienstverlening een plekje te geven. Bij vergunningverlening letten we op energie- of andere duurzaamheidsaspecten. Bij nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen en omgevingsvergunningen gaan wij actief in gesprek met ontwikkelaars over mogelijkheden op het gebied van duurzaam bouwen en/of duurzame gebiedsontwikkeling. Bij handhaving staan veiligheidsaspecten voorop. Steeds vaker letten we ook op zaken als energiebesparing (zie 5.2.1).

4.4 Maatschappelijke ontwikkeling

Het Bestuursakkoord gelooft in een betere, duurzame toekomst en het belang te investeren in maatschappelijke ontwikkeling door kennis en scholing. Hiervoor is separaat beleid vastgelegd, waaronder een subsidiebeleid.

Op het vlak van sport, cultuur, onderwijs en scholing zetten veel vrijwilligers zich in. Het Bestuursakkoord wil dit faciliteren. Maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO), krijgt in onze gemeente steeds meer aandacht. Dit gaat een stuk verder dan alleen afval- of energiereductie en betreft ook onderwerpen als 'maatschappelijke betrokkenheid'. Zie ook de onderwerpen uit de richtlijn ISO 26000 voor maatschappelijke verantwoordelijkheid.

Ambitie

Maatschappelijk verantwoord ondernemen willen we in onze gemeente ondersteunen door bedrijven te helpen hier een concrete invulling aan te geven. Voor het meest duurzame, innovatieve bedrijf in de gemeente willen wij een ondernemersprijs gaan uitloven.

Kader 4.4 Maatschappelijk vastgoed. Het faciliteren van maatschappelijke ontwikkeling is een kerntaak van de gemeentelijke organisatie. Wij hebben veel gebouwen in eigendom en stellen deze beschikbaar. Onze gemeentelijke gebouwen gaan we beleidsmatiger inzetten. Hier is een vastgoedvisie voor ontwikkeld. Middels het nog vast te stellen, geactualiseerde Meerjaren Onderhoudsplan (MJOP) borgen wij de continuïteit van het onderhoud en daarbij kijken we systematisch naar duurzame maatregelen op het gebied van water, gas en elektriciteitsverbruik (Zie 5.2.1).

5. Planet

Met 'planet' doelen we op de impact van activiteiten in de gemeente Zuidhorn op het milieu in brede zin. Daarbij zijn de milieuonderwerpen uit ISO 26000 aangehouden. Door middel van dit beleid creëren wij een verbetercyclus met betrekking tot de onderwerpen:

- afval en emissies;
- energie, water en grondstoffen;
- klimaatverandering;
- natuurlijk milieu.

In dit verband gaat het dus om het verminderen van onze negatieve impact op het milieu in brede zin. Als gemeenschap zijn wij ons steeds meer bewust van de impact van ons handelen en investeren in de vermindering van milieuschadelijke emissies.

Aan bedrijven en organisaties stellen wij het instrument Milieubarometer van de Stichting Stimular ter beschikking. De Milieubarometer is een online meetinstrument dat de milieuprestaties en de CO₂-uitstoot van een bedrijf of organisatie eenvoudig inzichtelijk maakt (zie ook box 5.1).

In de (utiliteits)bouw worden ook steeds vaker meetinstrumenten gebruikt die verschillende 'planet'-aspecten op integrale wijze meten en de impact op milieu zichtbaar maken. Bij de bouw van de Brede School in Zuidhorn is bijvoorbeeld het instrument GPR Gebouw gebruikt. Wij maken waar mogelijk gebruik van instrumenten voor duurzaam bouwen en wijzen ontwikkelaars op de mogelijkheden voor gebruik hiervan. Met ontwikkelaars in de gemeente gaan wij in gesprek over duurzaam bouwen, 'planet'-aspecten (zie bijvoorbeeld paragraaf 5.2.2).

Per onderwerp geven we steeds de beleidsprioriteiten en ambities/doelen weer. Voor het onderdeel energie geldt specifiek het SER Energieakkoord, ondertekend door gemeenten. Ook onze gemeente gaat de komende jaren een rol spelen in de uitvoering van dit akkoord (paragraaf 5.2.1).

Met het onderwerp 'water' is iets bijzonders aan de hand: dit onderwerp komt drie keer terug. Bij 'afval en emissies' wordt specifiek gekeken naar waterkwaliteit. In 5.2.3 wordt water als grondstof behandeld. Bij klimaatverandering komt water ter sprake in de vorm van een veranderende gemeentelijke waterhuishouding en toenemende neerslagintensiteit.

Kader 5.1 Milieumanagement. Bij onze inkoop nemen wij milieucriteria mee. Wat betreft uitvoering van milieubeleid werken we nauw samen met de Omgevingsdienst Groningen. Bewustwording vergroten wij met gerichte milieueducatie en -campagnes (bv. NDCE, zwerfvuil, Nacht van de Nacht, stimuleren van fietsgebruik). Wij monitoren onze milieuprestaties (afval), gebruik van hulpbronnen en CO₂-uitstoot aan de hand van de Milieubarometer.

5.1 Afval en milieuemissies

In onze gemeenschappen willen we milieuprestaties verbeteren door vervuiling te voorkomen. Dit is mogelijk door te investeren in het verminderen van emissies naar lucht, bodem en water, het beperken van afval en het verminderen van gebruik van gevaarlijke chemicaliën zoals bepaalde bestrijdingsmiddelen. Hinderreductie (geluid, geur, trillingen, lichtvervuiling) valt hier ook onder.

Daarbij krijgen specifieke thema's die op gemeentelijk niveau spelen extra aandacht voor de komende periode, inspelend op de lokale situatie en aard en omvang van huidige milieuknelpunten. Deze thema's zijn: afval en zwerfafval, bodemkwaliteit, waterkwaliteit.

5.1.1 (Zwerf)afval

We hebben veel milieuwinst geboekt de afgelopen jaren met de inzameling en verwerking van ons huishoudelijk afval (hoofdstuk 3). Op het gebied van afvalmanagement en grondstoffenbeheer vindt veel innovatie plaats. Wij voeren samen met onze afvalverwerkers voortdurend het ambitieniveau op door hogere percentages afvalscheiding te bereiken.

Ambitie

In het verlengde van het Bestuursakkoord zetten wij in op het reduceren van de hoeveelheid zwerfafval. Deze problematiek brengen we in kaart. Voor reductie van zwerfafval zetten we een gemeentelijke campagne op. Hier leggen we de koppeling met maatschappelijke ontwikkeling (inzet van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt) en onderwijs.

Kader 5.2 (Papier)afval. Als organisatie proberen we afvalstromen beter te registreren, verminderen en scheiden. Dit meten we met de Milieubarometer. In Westerkwartierverband ontwikkelen we een aanpak/visie om gebruik van kantoorpapier (en daarmee papierafval) te gaan reduceren. Voor groenafval uit eigen groenbeheer onderzoeken we een duurzame bestemming.

5.1.2 Bodemkwaliteit

Wij willen in de komende periode de bodem net zo schoon achterlaten als aangetroffen en op aangewezen momenten, vervuilde locaties, schoner opleveren. De provinciale bodemkaart (figuur 3.4) geeft plekken aan waar wij verbetering willen boeken. Op natuurlijke momenten (bv. bij nieuwe bouwplannen) willen we vervuilingen die vervolgacties vragen, aanpakken. Binnen nu en 2018 hebben we een groot deel van de vervolgacties afgestemd met het bevoegd gezag.

5.1.3 Oppervlaktewater

In samenwerking met het waterschap geven wij invulling aan de verbetering van de waterkwaliteit (ecologisch potentieel). Onze bijdrage met betrekking tot de gemeentelijke waterkwaliteit is vastgelegd in het *verbreed Gemeentelijke Rioleringsplan*. Bij het oplossen van bv. rioolvervuilingen zetten wij in op de nieuwste, milieuvriendelijkste technieken. Monitoring van de waterkwaliteit voert het waterschap uit.

5.2 Energie, water en grondstoffen

Als uitgangspunt nemen we, dat we niet meer hulpbronnen gebruiken dan de aarde kan vervangen. Duurzaam gebruik van hulpbronnen gaat over het beperken van het gebruik van energie, water, grondstoffen en materialen. Hulpbronnen kunnen zowel hernieuwbaar als niet-hernieuwbaar zijn. Wij streven we ernaar om zoveel mogelijk eindige hulpbronnen te vervangen door hernieuwbare alternatieven. Hierbij nemen we de Trias Energetica (ook wel 'Trias Ecologica') als uitgangspunt:

1. Bespaar

Dit is de eerste keuze, die vaak ook kostenvoordelen oplevert. Bijvoorbeeld minder energie gebruiken door zuinige apparatuur en verlichting, minder brandstof door een slimme logistiek of zuinig wagenpark, minder afval produceren.

2. Gebruik duurzame bronnen

Vervang niet-duurzame grondstoffen of energie waar mogelijk door duurzame(re) alternatieven. Bijvoorbeeld aardgas/biogas in plaats van diesel, hout in plaats van staal, gerecycled papier in plaats van gewoon papier.

3. Beperk de milieueffecten van niet-duurzame alternatieven

Bijvoorbeeld door het toepassen van roetfilters bij dieselloertuigen en door afvalscheiding.

We onderscheiden hieronder drie soorten hulpbronnen: energie(besparing en -opwekking), water en overige grondstoffen.

5.2.1 Energiebesparing

In 2013 zijn in het kader van het SER-Energieakkoord landelijke afspraken gemaakt over het versnellen van de transitie naar een duurzame energiehuishouding. Voor gemeenten is hierin een belangrijke rol weggelegd. Met dit akkoord willen partijen een besparing van jaarlijks gemiddeld 1,5% van het finale energieverbruik realiseren. Wij geven invulling aan deze afspraken samen in Westerkwartierverband, met buurgemeenten (Koepeldeal VGG) en de provincie Groningen. De afspraken van het SER-Energieakkoord maken grofweg onderscheid tussen: gebouwde omgeving, agrarische sector & bedrijfsleven en mobiliteit.

Ambitie

Wij streven naar een totaal van 5% reductie op het totale energieverbruik per inwoner (zakelijke en particuliere aansluitingen) in 2017 (t.o.v. 2013). Hiermee zetten we een goede stap in de richting van de ambitie in het SER-akkoord (1,5% energiebesparing per jaar). Dit meten we aan de hand van het instrument Energie in Beeld.

Gebouwde omgeving

In de gebouwde omgeving zijn er volop kansen om te komen tot verdere energiebesparing. Eerder werd het onderscheid gemaakt tussen huur- en koopwoningen (bestaande woningvoorraad). In 2015 maakt gemeente Zuidhorn afspraken met woningcorporatie Wold en Waard waarin energiebesparing een belangrijk onderdeel is. Met Wold en Waard zetten wij in op invulling van de afspraken van het SER-Energieakkoord, behalve als dit leidt tot ongewenste verhoging van de woonlasten voor huurwoningen. Bij nieuwbouw worden grote stappen gemaakt: binnenkort daalt de maximaal toelaatbare EPC-norm van 0,6 naar 0,4 en voor 2020 is deze 0,0, waarna alle woningen minstens energieneutraal zijn of zelfs energie opleveren (zie ook 5.2.2). De verduurzaming van de particuliere woningvoorraad blijft achter en is speerpunt voor ons beleid.

Voor wat betreft energiebesparing zetten we in 2015 activiteiten in het kader van het project Slim Wonen Westerkwartier voort en gaan we deze, na evaluatie, intensiveren (zie ook 4.3 'bewustwording en duurzaamheidsvoorlichting'). Het Ondersteuningsprogramma Energie van de VNG gebruiken wij om aan energiebesparing komende jaren verdere continuïteit te geven. Onderdeel hiervan is de gezamenlijk ingediende aanvraag voor alle gemeenten in de provincie Groningen, die heeft geresulteerd in een ondersteuning van € 148.000 per jaar voor een periode van 3 jaar. Met deze samenwerking in provinciaal verband willen we bereiken dat iedere burger met vragen over energiebesparing en duurzame energie terecht kan bij een loket (fysiek en digitaal). Verder worden verschillende instrumenten aangeboden, die de energiebesparingsaanpak kunnen ondersteunen. De samenwerking tussen gemeente, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties blijft centraal staan.

Kader 5.3 Energiebesparing maatschappelijk vastgoed. Onderdeel van de gebouwde omgeving is ook bestaand maatschappelijk vastgoed in eigendom van de gemeente. Wij besparen 15% op elektriciteit (kWh/m²) en 10% op gasverbruik (m³/m³ gebouwinhoud) in 2017 t.o.v. 2013. Hiervoor zetten we een gedegen nulmeting en een effectief monitoringprogramma op. Duurzame maatregelen voeren we zoveel mogelijk uit binnen het reguliere onderhoud zoals vastgelegd in het nog vast te stellen, geactualiseerde MJOP (Meerjaren Onderhoudsprogramma).

Bedrijfsleven en agrarische sector

De Omgevingsdienst Groningen voert milieucontroles uit bij (agrarische) bedrijven gevestigd in onze gemeente. In lijn met het SER-Energieakkoord en de Wet milieubeheer wordt gehandhaafd op energiebesparende maatregelen. We willen de mogelijkheden en de stimulerende rol die we hierin kunnen spelen verder verkennen. Ook onderzoeken wij barrières die het nemen van energiemaatregelen met zich meebrengen. Ervaringen in onze eigen bedrijfsvoering (zie bijlage 2) en het gebruik van de Milieubarometer delen wij met bedrijven en organisaties.

Mobiliteit

'Mens en mobiliteit' is een van de zeven kernthema's in het Bestuursakkoord 2014-2018. Wat betreft bereikbaarheid werken we nauw samen met de Regio Groningen-Assen (zie hoofdstuk 4). Wij zetten ons in voor de vermindering van fossiel brandstofverbruik in het verkeer door andere modaliteiten te stimuleren.

Ambitie

De komende periode zetten wij in op het stimuleren van duurzame vormen van mobiliteit en infrastructuur.

De realiteit in de gemeente is, dat er nog amper elektrisch wordt gereden (zie hoofdstuk 3). Tegelijkertijd zijn 80% van onze ritten korter dan 10-12 km. Een elektrische auto - met beperkte actieradius - is daarmee prima in te zetten als 'tweede' auto. Voorts willen we het gebruik van de fiets stimuleren.

Kader 5.4 Mobiliteitsmanagement. Het aandeel autoverkeer in het woon-werkverkeer verminderen wij met 15% in 2017 t.o.v. 2013. Dit meten we met de Milieubarometer. We zetten hiertoe in samenwerking met Regio Groningen-Assen mobiliteitsmanagement op. Als organisatie proberen we ook het gebruik van brandstoffen voor ons zakelijk verkeer (buitendienst, bedrijfsauto's) te verminderen met 10% in 2017 t.o.v. 2013. Mobiliteitsmanagement is nodig om een groot deel van onze CO₂-reductiedoelen in te vullen (kader 5.6).

Openbare Verlichting

Openbare verlichting is ook een onderwerp in het SER-Energieakkoord. Volgens het Energieakkoord moet voor 2020 een energiebesparing in de openbare verlichting van 20% t.o.v. 2013 gerealiseerd zijn. Dat kan op verschillende manieren zoals slim schakelen, dimmen, vervangen door led en alternatieven voor verlichting. Wat betreft dit onderwerp bouwen we voort op ervaringen uit het pilotproject *Visvliet: Licht of Donker?* over zowel de rol van inwoners als de technische aspecten (lampen, armaturen, schakeltijden en type verlichting). Dit werken wij uit in een geactualiseerd *Verlichtingsplan*. Uitgangspunt hierbij is dat energiebesparing uiteraard niet ten koste gaat van het people-aspect veiligheid.

Ambitie

Voor openbare verlichting streven wij naar 20% reductie in 2017 t.o.v. basisjaar 2008. Gelet op acties die reeds in gang zijn gezet, lijkt dit een haalbaar doel. Hiermee zetten we een belangrijke stap richting de doelen van het SER-Energieakkoord. We meten dit aan de hand van onze eigen nulmeting (2008) en beschikbare provinciale datasets.

5.2.2 Energiewinning

De gevolgen van de winning van fossiele brandstoffen zijn soms ook merkbaar in onze regio, door aardbevingen ten gevolge van de aardgaswinning. Naast de eindigheid van fossiele brandstoffen is onafhankelijkheid ook om deze reden wenselijk. Onze gemeentelijke toekomstvisie zet in op de transitie naar een volledig duurzame energiehuishouding. De toekomstvisie heeft een horizon tot 2030.

Zonder uitputtend te zijn, onderscheiden we verschillende duurzame energiebronnen: zon, biomassa, warmtekuudeopslag (WKO), geothermie, restwarmte en wind. Deze laatste twee vormen liggen niet binnen handbereik: restwarmte ten gevolge van industrie is niet aanwezig en voor grootschalige windenergie is geen bestuurlijk draagvlak. Onze gebouwen, daarentegen, wekken steeds vaker energie op (zie hoofdstuk 3) en leveren zelfs netto energie.

Op basis van het SER-Energieakkoord is de volgende afspraak gemaakt: van alle energie die in Nederland gebruikt wordt, moet in 2020 14% hernieuwbaar zijn. In 2023 moet dat aandeel 16% zijn. Op dit moment (gegevens Klimaatmonitor 2012) wordt er in de gemeente 3,2% duurzame energie opgewekt.

Ambities

- In 2018 vullen wij 7% van onze totale energiebehoefte duurzaam in. Dit meten we met de gegevens uit de Klimaatmonitor. Wij hebben in 2018 (gegevens 2017) invulling gegeven aan de doelstelling uit de raadsnota voor wat betreft zonne-energie (8 GWh jaarlijkse opwek). Mede gelet op hun grote potentieel aan dakoppervlak van stallen liggen extra kansen bij agrarische (groot)verbruikers.
- Op ontwikkel-/nieuwbouwlocaties stimuleren wij zeer energiezuinige en energieneutrale nieuwbouw door het gebruik van nieuw beschikbare en inmiddels reeds beproefde duurzame energietechnieken.
- In bijvoorbeeld fase 2 van De Oostergast spelen we, samen met ontwikkelaars, in op de toekomstige woonbehoeften, zoals aardgasvrij bouwen. Voor aanvullend (technisch) onderzoek naar zeer energiezuinige bouw, uitbreiding kennisbasis, marketing en kennisoverdracht reserveren wij incidenteel € 50.000 subsidiebudget in 2015.

Door verschillende technische, juridische en economische ontwikkelingen en het beleid van de landelijke overheid komt het gebruik van duurzame energievormen steeds vaker binnen bereik. Ervaringen elders leren dat regie, enthousiasme, samenwerking tussen overheid, burgers en bedrijven naast financiële prikkels hierin belangrijke beleidsingrediënten zijn. Samenwerking en kennis op het gebied van energieopwekking wisselen wij daarom uit met onze inwoners, bedrijven, in Westerkwartierverband, intergemeentelijk verband en met de provincie Groningen.

Een noviteit binnen het SER-Energieakkoord is de zogeheten 'postcoderoos'. Deze regeling maakt het mogelijk om middels coöperatieve initiatieven opgewekte energie op een groot dakoppervlak of veldopstelling te 'salderen op afstand' met huishoudens in hetzelfde of aangrenzende postcodegebied. Wij delen ervaringen met deze regeling en schalen ze verder op.

Kader 5.5 Zonne-energie op gemeentelijke gebouwen. Wij gaan twee gemeentelijke gebouwen van zonne-energie installatie voorzien. Daarbij moet worden opgemerkt dat we eerst kijken naar besparingen (eerste stap Trias Energetica). Werkzaamheden stemmen we af met het nog vast te stellen, actualiseerde MJOP.

5.2.3 Water als hulpbron

Wij streven ernaar om onnodig verbruik van drinkwater tot een minimum te beperken. Het is belangrijk dat onze inwoners, bedrijven en agrariërs niet meer water gebruiken dan nodig. Bijvoorbeeld door een campagne voor de bewuste omgang met water te stimuleren door te wijzen op alternatieven (regenwater voor het wassen van auto's en mobiele werktuigen, voor toiletspoeling).

Kader 5.6 Waterverbruik. Op basis van de Milieubarometer monitoren we ons waterverbruik en onderzoeken acties om dit te reduceren. Gelet op onze milieubelasting en CO₂-voetafdruk ligt in de gemeentelijke bedrijfsvoering hier niet gelijk de hoogste prioriteit (bijlage 2).

5.2.4 Grondstoffen

Het vraagstuk van oprakende grondstoffen wordt de komende jaren steeds belangrijker. Bepaalde begrippen als 'cradle-to-cradle', 'bio-based economy', circulaire economie zien wij aan betekenis winnen. Tegelijkertijd zijn dit relatief nieuwe begrippen. Wij vergroten onze kennis in de gemeente op dit vlak en zoeken naar praktische invulling van deze begrippen. Daarbij ligt er een relatie met het onderwerp 'duurzaamheidsvoorlichting' (zie 4.3).

Kader 5.7 Materiaalgebruik in civiele werken. Bij (aanbesteding) van het beheer van wegen gebruiken wij materialen - voor zo ver dit technisch verantwoord en financieel haalbaar is – die hernieuwbaar zijn of makkelijk te recyclen en/of waarbij de manier van aanbrengen minder energie kost. Dit uitgangspunt geven we een plek in ons dagelijks wegbeheer. Ook bij andere openbare werken maken we bij nieuwkoop of vervanging duurzame keuzes, zoals (bijna) volledig gerecycled straatmeubilair.

5.3 Klimaatverandering

Het is zaak dat onze inwoners en bedrijven rekening houden met dit onderwerp, omdat de uitstoot van broeikasgassen bijdraagt aan klimaatverandering. Iedere organisatie stoot broeikasgassen uit en krijgt te maken met de gevolgen van klimaatverandering. Bij dit perspectief gaat het om twee onderwerpen: het voorkomen van én aanpassen aan klimaatverandering. Daarom is het zaak dat we onze uitstoot terugdringen en ons aanpassen aan een veranderend klimaat.

5.3.1 Voorkomen

In de gemeentelijke toekomstvisie staat omschreven dat het onze ambitie is op termijn een klimaatneutrale gemeente te zijn (per saldo geen uitstoot van broeikasgassen). In figuur 3.2 is de uitstoot (in CO₂-equivalenten) in de gemeente weergegeven. Met eerder genoemde doelen voor enerzijds energiebesparing en anderzijds energieopwekking geven wij invulling aan de vermindering van onze CO₂-uitstoot.

Ambitie/doel

Reductie van 5% CO₂-uitstoot per inwoner in 2017 (t.o.v. basisjaar 2010). Dit komt neer op ca. 10 kton CO₂-uitstoot. We meten dit aan de hand van de gegevens en datasets in de Klimaatmonitor.

In de nulmeting van 2010 (figuur 3.3) is ook gebleken dat andere broeikasgassen (methaan, lachgas) een groot aandeel hebben in de totale uitstoot van de gemeente (in CO₂-equivalenten). Met stakeholders in de agrarische sectoren gaan wij daarom in gesprek om over veranderende inzichten, ontwikkelingen en mogelijkheden om ook overige broeikasgassen te reduceren. We zetten daarbij in op een interactief proces vanuit onze initiërende en ondersteunende rol. Op basis hiervan willen wij met het agrarisch bedrijfsleven resultaten boeken.

Mogelijkheden om uitstoot van broeikasgassen in ons grondgebied te compenseren (CO₂-credits), laten wij voorlopig – in lijn met de Trias Ecologica en de focus op reductie - buiten beschouwing.

Kader 5.8 CO₂-reductie. In de gemeentelijke bedrijfsvoering realiseren we 30% CO₂-reductie per fte in 2017 ten opzichte van 2013. Dit meten we met het instrument Milieubarometer. In bijlage 2 staat aangegeven hoe we de voorgestelde reductie denken te kunnen bereiken.

5.3.2 Aanpassen

Eerder beleid richtte zich vooral op het beperken van broeikasgasemissies. ISO 26000 focust ook op aanpassen aan klimaatverandering (adaptatie). Klimaatverandering kan gevolgen met zich mee brengen, vaak in negatieve, maar soms ook in positieve zin. De impact van klimaatverandering op de gemeente is niet precies in kaart gebracht. Bepaalde aspecten zoals veranderende neerslagpatronen en de consequenties hiervan zijn wel bekend. Wij anticiperen hierop in het samenwerkingsverband Waterketen Groningen Noord-Drenthe. Voor het cluster Westerkwartier spelen wij hierin een coördinerende rol. Waterberging en toetsing hierop zijn onderdeel van nieuwbouwprojecten en ontwikkelingen in het buitengebied.

5.4 Natuurlijk milieu

Onze gemeente kent een groot aandeel agrarisch grondgebruik, met over het algemeen lagere natuurwaarden, zoals eerder beschreven in hoofdstuk 3. Dit houdt in dat we de bestaande biodiversiteit en kwaliteit van het natuurlijk milieu in het agrarisch gebied in stand houden. Veranderende natuurwetgeving en -beheer zijn een provinciale aangelegenheid. Daarom richten wij ons vooral op het gemeentelijke (openbaar) groen.

Ambitie

Wij zetten in op het versterken van onze groenstructuren en de lokale biodiversiteit. Hiervoor komen wij met een separaat voorstel: een nieuwe Groenvisie. Slimme aanleg en onderhoud van groen (en groene daken) bij gebouwen kunnen bijdragen aan de lokale biodiversiteit. Wij zetten ons in voor de aanleg van aantrekkelijke beplanting voor bijen en vlinders. Wij sluiten aan bij de raadsnota Beter Bijenbeleid.

Kader 5.9 Natuurlijk milieu: hier en elders. De snel groeiende vraag naar natuurlijke hulpbronnen heeft tot gevolg dat natuurlijke leefgebieden verloren gaan en soorten verloren gaan en ecosystemen verstoord raken. Een dergelijke ontwikkeling is zorgelijk, omdat ecosystemen ons voedsel, water en brandstof leveren. Bij de inkoop en gebruik van materialen van gebouwen houden we als gemeentelijke organisatie, waar mogelijk, rekening met effecten op het natuurlijk milieu elders (bv. FSC-hout). Daarnaast gaan wij invulling geven aan duurzaam groenbeheer, zoals milieuvriendelijke methoden van onkruidbestrijding.

6. Profit

Het onderdeel Profit heeft betrekking op de verwachte financiële en maatschappelijke voordelen van een duurzame ontwikkeling. Dit is geen expliciet onderdeel van ISO 26000. Toch vinden wij dit een essentieel punt om een plek te geven in ons beleid. Het gaat immers om wat ons beweegt in het maken van duurzame keuzes. Waarom is het aantrekkelijk voor onze inwoners, agrariërs, ondernemers te investeren in duurzaamheid? Wat zijn drijfveren? Op welke punt kan gemeente Zuidhorn initiatieven ondersteunen en/of barrières wegnemen?

Investeren in duurzaamheid kan op het niveau van een gemeenschap of individu om verschillende redenen (op lange termijn) lonend zijn. Zonder uitpuittend te zijn, onderscheiden we een aantal: financiële voordelen, lokale economie en leren & groeien.

6.1 Financiële voordelen

Investeren in duurzaamheid en een duurzame leefomgeving vinden onze inwoners en bedrijven belangrijk. Daarbij spelen niet in de laatste plaats financiële overwegingen een rol. Een belangrijke term is 'total cost of ownership': de kosten die het gebruik van een product over de hele levensduur met zich meebrengt. Bijvoorbeeld een extra zuinige auto die iets duurder is in aanschaf, maar over de levensduur veel minder brandstof verbruikt. Nog een voorbeeld: een eigenaar van (duurdere) aardgasvrije woning is niet afhankelijk van stijgende gasprijzen.

Het verbeteren en verduurzamen van een bestaande woning vraagt van onze inwoners vaak hoge investeringen vooraf. Tegelijkertijd zijn er op dit moment - anno 2015 - geen subsidie- en leenmogelijkheden vanuit de provincie Groningen meer beschikbaar. Een aantal landelijke regelingen is als alternatief voor inwoners nog steeds beschikbaar, weliswaar tegen minder gunstige rentetarieven en hogere instapeisen.

Ambitie

- Wij zetten ons in voor betaalbare (woon)lasten door het verlagen van de energiekosten. Wij denken mee over het vinden van financieringsvormen voor onze inwoners en bedrijven om bv. energiemaatregelen te nemen. Hier ligt een nadrukkelijke koppeling met het duurzaamheidloket (zie 4.3).
- Ondersteuning van nieuwe samenwerkingsvormen. Door slimme samenwerking kunnen we nieuwe projecten financieren. Hier wordt in het Bestuursakkoord aan gerefereerd. Dit levert geld op voor duurzame dorpshuizen, extra fietspaden en groenprojecten. Daarmee wordt de leefbaarheid in de dorpen verbeterd ('people') en milieuwinst geboekt ('planet').

6.2 Lokale economie

Investeren in duurzaamheid biedt ook kansen voor nieuwe producten en diensten, nieuwe business cases.⁷ We willen het denken over, en vervolgens het benutten van deze kansen stimuleren. Het leidt ook tot (behoud van) werkgelegenheid in de bouwsector of in de agrarische sector, waarbij we ook leerwerktrajecten mee kunnen nemen.

Bescherming van onze natuurlijke kwaliteiten, een leefbare en aantrekkelijke gemeente betekenen ook dat mensen onze gemeente graag bezoeken. Dit is weer goed voor onze recreatieve sector.

⁷ Voor concrete voorbeelden wordt verwezen naar Hoek (2013).

6.3 Leren en groeien

Bij dit perspectief gaat het om het vermogen van onze inwoners, bedrijven en agrariërs te vernieuwen/aan te passen aan veranderende omstandigheden. Door duurzamer te denken en te handelen zijn wij in staat hier beter op in te spelen. Op dit moment zien wij dat het aantal banen in bv. de agrarische sector daalt (door schaalvergroting, veranderende wetgeving en ook robotisering). Ook wordt momenteel veel (financiële) ruimte geboden aan duurzame innovaties in de MKB-sector in de vorm van subsidies. Bedrijven informeren bij hun brancheverenigingen, innovatieplatforms en leggen relaties met kennisinstellingen.

Voor de gemeente Zuidhorn en haar inwoners en bedrijven geldt dat ze meegaat in veranderingen die op haar afkomen. Wij wisselen ervaringen uit met andere gemeenten, kennisinstellingen en brengen partijen met duurzame ideeën bij elkaar. Niet in de laatste plaats, omdat het de nodige 'energie' kan losmaken om duurzaam te handelen. Recent onderzoek van de Rijksuniversiteit Groningen concludeert dat mensen graag duurzame willen keuzes maken, niet in de laatste plaats omdat dit hen een goed gevoel geeft.⁸

⁸ Zie ook Steg (2014).

7. Uitvoering

In dit beleidsstuk beschrijven we voor een breed aantal onderwerpen beleidsprioriteiten op het gebied van duurzame ontwikkeling. Beleid is echter alleen zinvol als dit wordt gevolgd door concrete acties. Ambtelijke uitvoering en ondersteuning van het Duurzaamheidsbeleid 2015-2018 zijn geregeld in het Duurzaamheidsuitvoeringsplan (DUP), maar soms ook in separate, reeds lopende uitvoeringsprogramma's. Achtereenvolgens gaan wij in dit hoofdstuk in op: het DUP, de financiën, monitoring & evaluatie van beleid en communicatieactiviteiten.

7.1 DUP

Het DUP regelt de realisatie van doelen en ambities zoals ze in dit stuk zijn gesteld. Jaarlijks wordt het DUP geëvalueerd en - waar nodig - bijgesteld. Taken en verantwoordelijkheden op milieugebied gaan we beter beleggen in de organisatie. Op het gebied van milieu hebben we onze taken toezicht, handhaving, meldingen en vergunningen gedeeltelijk belegd bij de Omgevingsdienst Groningen (ODG). Periodiek zullen wij middels het DUP de taken vaststellen die de ODG voor ons uitvoert (zoals de milieucontroles). We gebruiken resultaten uit de afgelopen periode om de nieuwe samenwerking te evalueren en waar nodig aan te passen.

Acties om de gemeentelijke bedrijfsvoering en dienstverlening (zoals aangegeven in de betreffende kaders) verder te verduurzamen en te verbeteren, borgt het MT in haar eigen planningsinstrument de Routeplanner. Deze staat in 2015 volledig in het teken van de veranderingen in het sociaal domein. In 2016 krijgen acties in het kader van dit duurzaamheidsbeleid hierin een plaats.

7.2 Financiën

Voor veel duurzame initiatieven geldt dat ze per project worden gefinancierd uit reguliere of extra aanvullende budgetten. Voor het faciliteren en coördineren van de uitvoering van het beleid en het ondersteunen of opzetten van nieuwe projecten is jaarlijks € 24.000 euro ter beschikking voor de volgende activiteiten:

Onderdeel	Bedrag
planning- & monitoringinstrumenten voor beleid	€ 2.000
milieu- en duurzaamheidsevenementen, educatie, kennisoverdracht	€ 9.500
zonnepanelen gemeentehuis	€ 7.500
startabonnementen Milieubarometer voor bedrijven en organisaties	€ 5.000

Om in 2015 enkele lopende projecten af te ronden en voor de periode 2015-2018 nieuwe projecten in gang te zetten, is eenmalig € 85.000 aan extra middelen beschikbaar. Het gaat hier om incidentele budgetten:

- Uitvoeren en opstarten van nieuwe projecten eenmalig € 25.000 euro extra ter beschikking gesteld in de begroting;
- Stimulering en marketing van duurzame, zeer energiezuinige nieuwbouw in de Oostergast fase 2 á € 50.000 in 2015 beschikbaar (subsidie Excellente Gebieden);
- Subsidie De Helpende Hand (Slim Wonen Westerkwartier) á € 10.000 is in 2015 beschikbaar voor bij elkaar brengen van vraag en aanbod over energiebesparing in de bestaande bouw;
- Voor het opzetten van een regionaal energieloket en bijbehorende infrastructuur zijn op provinciaal niveau middelen aangevraagd en beschikbaar voor 2014, 2015 en 2016.

Wij komen met aanvullende voorstellen en kostenoverzichten voor 2016 bij de *Voorjaarsnota 2015*.

Voor de ambities in de gemeentelijke bedrijfsvoering (gemeentehuis en gemeentewerven) geven we ook indicaties. Daarbij kijken we naar de kosten, inspanningen, opbrengsten en terugverdientijden op basis van beschikbare informatie uit de Milieubarometer en het Internet. Het gaat hierbij vaak om meerkosten die een duurzame keuze vooraf met zich meebrengt, bijvoorbeeld bij vergroening van het wagenpark. Duurzame maatregelen kunnen in veel gevallen kostenbesparend werken. De grootste besparingen voor ons zijn te behalen door besparing op elektriciteitskosten (verlichting & apparatuur), brandstofkosten (wagenpark) en een verminderd gasverbruik.

7.3 Monitoring en evaluatie

Monitoring en evaluatie zijn een belangrijk onderdeel van de acties in het DUP. Dit betekent dat in de praktijk wordt gemonitord op basis van verschillende indicatoren (zie bijlage 3). Wij trekken hier de vergelijking met een 'dashboard' voorzien van verschillende metertjes. Uitgangspunt is dat 2013 als basisjaar is genomen. Soms wordt hier van afgeweken, zoals voor de CO₂-emissie en de monitoring van openbare verlichting. Daarbij moeten we er rekening mee houden dat maatregelen die in 2015 worden genomen, pas in 2016 in volle werking treden en soms pas in 2017 zichtbaar zijn in bepaalde statistieken. De Gemeentelijke Duurzaamheidsindex verschijnt tweejaarlijks (totaalplaatje), eerstvolgend in 2016. Dan komen wij ook met een tussentijdse rapportage.

7.4 Communicatie

Communicatie is een essentieel onderdeel van de uitvoering van dit beleidsplan. Wij leggen daarbij de relatie met de rol van gemeente Zuidhorn in het nastreven van duurzame ontwikkelingen (zie 2.5). Het belangrijkste speerpunt is dat we inwoners en bedrijven willen stimuleren vooral zelf aan de slag te gaan met duurzaamheid. Door inwoners en bedrijven steeds goed te informeren en te betrekken bij de ontwikkelingen zetten we in op bewustwording en gedragsverandering (zie ook 4.3). Wij hanteren voor communicatie daarom de drie onderstaande uitgangspunten:

1. Meten is weten

Door resultaten goed bij te houden en te monitoren, leggen we vaker en directer rekenschap af aan de burger. Het aanbieden van het instrument Milieubarometer aan organisaties, helpt hen dit zelfde te doen. We laten niet zozeer zien hoe goed we zijn, maar hoe ver we zijn. Dit geldt vooral voor de voorbeeldfunctie die we als gemeente vervullen. Gegevens uit onze monitoringprogramma's helpen hierbij (zie ook p.16).

2. Zichtbaar

Over het algemeen hechten inwoners minder waarde aan indexen, lijstjes en scores. Lijstjes ervaren zij vaak als abstract en weinig concreet. Inwoners willen we daarom niet vermoeien met droge cijfers. We richten ons vooral op het staven en zichtbaar maken van resultaten uit onze meetinstrumenten. Bijvoorbeeld websites en sociale media spelen een cruciale rol bij het zichtbaar maken van deze resultaten. Inwoners en bedrijven die zich in duurzame zin onderscheiden zetten we in het zonnetje. Naast de inzet voor externe doelgroepen is het van belang, dat ook de interne organisatie weten wat er speelt op het gebied van duurzaamheid in de organisatie en daarbuiten.

3. Interactie

Tijdens de inloopavond duurzame ontwikkeling is het enthousiasme gebleken, dat inwoners hebben met duurzaamheid concreet aan de slag te gaan. In het verlengde van deze geslaagde inloopavond zetten we vaker in op interactieve, duurzame (netwerk)bijeenkomsten of inspiratiesessies. Daarbij onderzoeken we hoe inwoners beter kunnen bereiken en interesseren voor dergelijke activiteiten. Wij maken daarbij ook gebruik van ideeën van de gemeenschap en ervaringen elders (kennisinstellingen, andere gemeenten). Belangrijker nog: we ondersteunen initiatieven waar dat mogelijk en passend is.

Bijlage 1

Over ISO 26000

ISO (International Organization for Standardization) ontwikkelt officiële, vrijwillige, internationale normen en richtlijnen die bijdragen aan het efficiëntere, veiligere en duurzame processen en producten, waaronder ook ISO 26000. Het doel van ISO 26000 is het ondersteunen van organisaties die invulling willen geven aan hun maatschappelijke verantwoordelijkheid en zo een bijdrage willen leveren aan duurzame ontwikkeling. Daarbij geeft ISO 26000 praktische handvatten voor het opzetten en invoeren van MVO (maatschappelijk verantwoord ondernemen).

ISO 26000 is uitdrukkelijk bedoeld om te worden gebruikt als richtlijn en niet als een eisen stellende norm op basis waarvan certificaten kunnen worden verleend. Het is geen eisen stellend managementsysteem, zoals andere bekende ISO-normen (ISO 9001, ISO 14001). ISO 26000 is bedoeld voor alle typen organisatie ongeacht de grootte of locatie van de organisatie.

Opzet en inhoud van de richtlijn

De richtlijn is opgezet rondom een zevental principes, een aantal kernthema's met daaraan gekoppeld verschillende onderwerpen ('issues').

De kernthema's uit ISO 26000.

Meer over de inhoud van de richtlijn en toegevoegde waarde ervan is te vinden op de site van MVO Nederland: <http://www.mvonederland.nl/iso-26000/wat-is-iso-26000>.

Bijlage 2

Samenvatting nulmeting gemeentelijke organisatie (ISO 26000 en Milieubarometer)

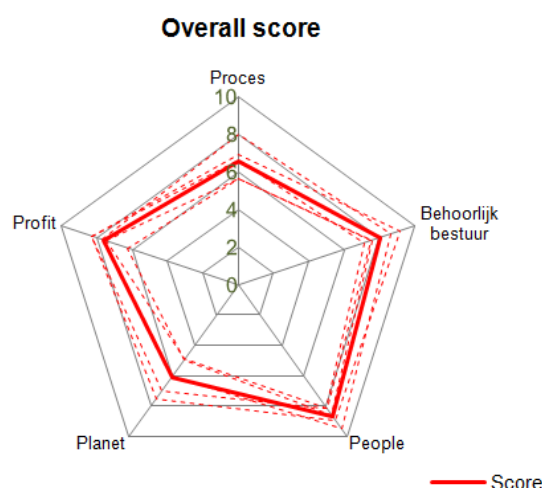
In het kader van dit beleidsstuk is voor de gemeentelijke organisatie een aanvullende nulmeting uitgevoerd om mogelijkheden voor het verduurzamen van de gemeentelijke organisatie in beeld te brengen. Als onderdeel van een brede nulmeting voor de gemeentelijke organisatie is een duurzaamheidsprofiel (kwalitatieve aspecten) en een Milieubarometerverslag (kwantitatieve aspecten) opgesteld. Deze nulmeting van de organisatie biedt voldoende basis om de gemeentelijke organisatie de komende jaren verder te verduurzamen en gerichte acties op te zetten.

Duurzaamheidsprofiel (betreft: gemeentelijke organisatie)

In september 2014 hebben diepte-interviews in de organisatie plaatsgevonden op basis van de onderwerpen uit ISO 26000. Daarbij is gebruik gemaakt van de DuOn-scan van het bedrijf DZyzzion. Onderstaande figuur geeft een samenvatting/overzicht van de scores op de verschillende onderdelen van het duurzaamheidsprofiel van de gemeente Zuidhorn. Bij het verduurzamen van de eigen organisatie is nog veel verbetering mogelijk wat betreft 'planet'-onderwerpen en het proces van MVO. De scores op dit onderdeel zijn naar verhouding lager.

Wij zien duurzame ontwikkeling van de organisatie (net als van de hele gemeente) als een continu proces. Het belang van duurzame gemeentelijke bedrijfsvoering wordt door ons duidelijk ingezien. De vertaalslag naar concrete acties en communicatie blijft daarin nog achter (onderdeel 'proces'). Zie ook figuur 1. 'planet'-onderwerpen worden relevant tot zeer relevant gevonden door de geïnterviewde personen. Op bepaalde onderwerpen zoals klimaatverandering en afval en emissies wordt naar verhouding lager gescoord.

Tijdens het bespreken van de resultaten met geïnterviewde is gericht gekeken naar verbetermogelijkheden. Het proces van duurzaam ondernemen vraagt voor ons de volgende acties: het beleggen van verantwoordelijkheden, communicatie, betrekken van medewerkers, maar ook de verdere implementatie van duurzaam inkopen. Dit laatste roept soms ook nieuwe vragen over kwaliteit van milieuvriendelijke materialen, kostenverhogingen en dergelijke.

Figuur 1 De spinnenwebgrafiek met totaalscores uit de DuOn-scan. Op 'proces' en 'planet' wordt naar verhouding lager gescoord. Op deze thema's ligt de meeste ruimte voor verbetering.

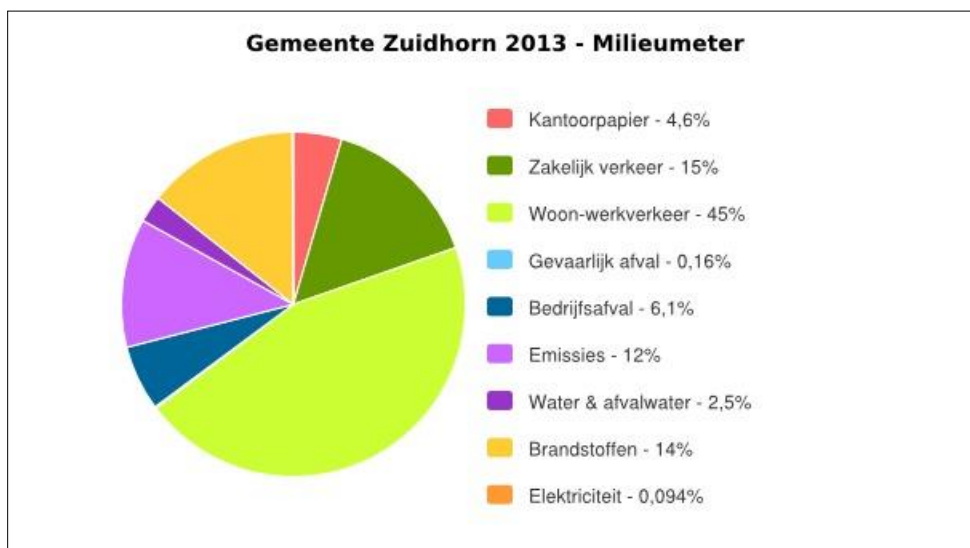
Milieubarometer (betreft: gemeentelijke organisatie)

Hieronder wordt kort verslag gedaan van de resultaten van de Milieubarometer op basis van aangeleverde gegevens over het jaar 2013. Gemeente Zuidhorn gaat ook de volgende jaren het instrument Milieubarometer gebruiken. Daarmee krijgt de organisatie inzicht in de ontwikkeling in de tijd en kunnen we eventueel doelen bijstellen. Indien gewenst, kunnen we ook de kosten in euro's van de verschillende milieucategorieën opnemen.

De Milieubarometer is een online meetinstrument van de Stichting Stimular in Rotterdam, dat de milieueffecten van een bedrijf eenvoudig en snel zichtbaar maakt. Het laat in één oogopslag zien welke milieuaspecten het meest bijdragen aan de totale milieuscore van de bedrijfsvoering. De grafieken uit de Milieubarometer maken het eenvoudiger prioriteiten te stellen bij het nemen van milieumaatregelen en het terugdringen van de CO₂-uitstoot. Bovendien maakt de Milieubarometer de communicatie over de milieuprestatie gemakkelijk.

Tot slot wordt een opsomming gegeven over onderwerpen waar de meeste milieuwinst en de meeste kostenvoordelen zijn te behalen. In de Milieubarometer is ook een uitgebreid overzicht van gedetailleerde maatregelen opgenomen die in principe binnen een termijn van 5 jaar terugverdiend kunnen worden.

Milieuprestaties Gemeentehuis

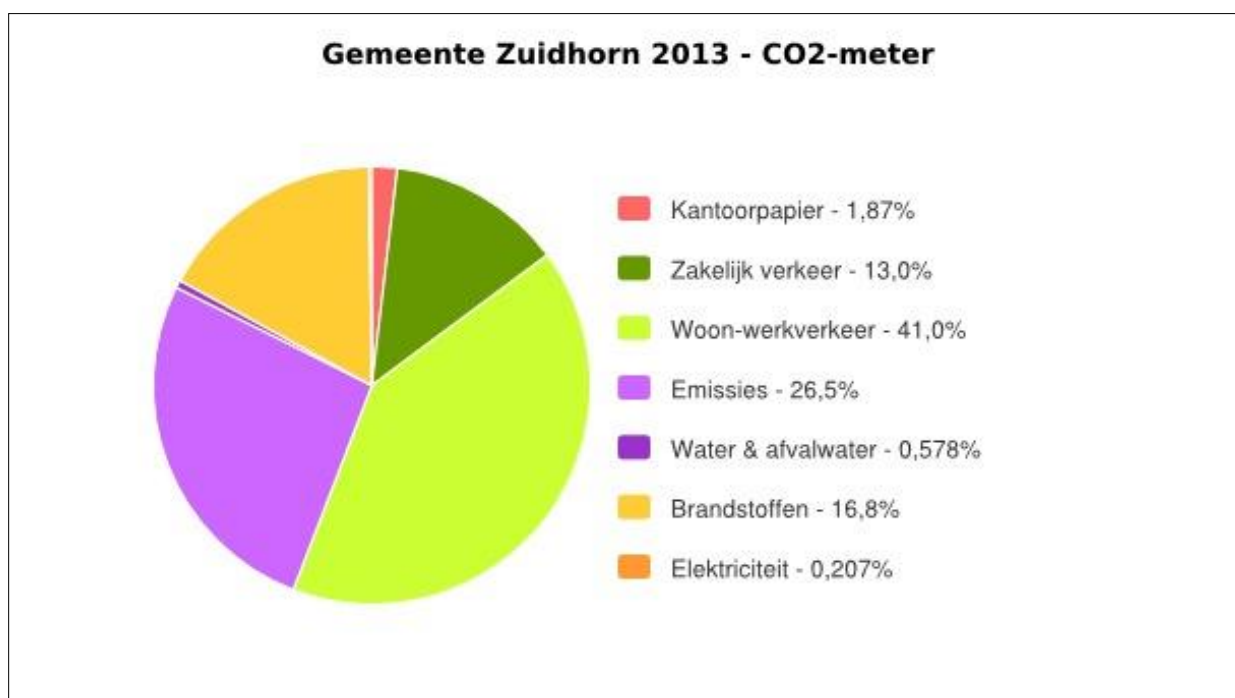

Figuur 2 Relatieve milieubelasting van het gemeentehuis

Figuur 2 geeft een overzicht van de relatieve milieubelasting van de verschillende milieuthema's voor het gemeentehuis. De totale milieubelasting is op 100% gesteld. De belangrijkste conclusies zijn:

- De grootste milieubelasting wordt veroorzaakt door woon-werkverkeer (45%) en zakelijk verkeer (15%)
- Het gasverbruik is goed voor 14% van de milieubelasting.
- De emissies (koelmiddelen) bedragen 12% van de milieubelasting.
- Het bedrijfsafval bedraagt 6% en het kantoorpapier 5% van de milieubelasting.
- De overige bijdragen (elektriciteit, water & afvalwater, gevaarlijk afval) zijn samen goed voor 3% van de milieubelasting.

CO₂-footprint Gemeentehuis

Figuur 3 CO₂-emissie Gemeentehuis

In figuur 3 is de CO₂-emissie (in CO₂-equivalenten) van het gemeentehuis weergegeven. Uitstoot van CO₂ levert een belangrijke bijdrage aan het broeikas-effect. De Milieubarometer berekent nog geen CO₂-uitstoot voor het bedrijfsafval, omdat hiervoor nog geen uniforme emissiefactoren bestaan. Het afval is dus in deze grafiek niet opgenomen. De belangrijkste conclusies zijn:

- De totale uitstoot bedraagt 272 ton.
- De uitstoot van woon-werkverkeer levert hieraan de grootste bijdrage (111 ton).
- Emissies zorgen voor 72 ton uitstoot en het gasverbruik voor 46 ton.
- Zakelijk verkeer is goed voor 35 ton aan CO₂-emissie.
- De bijdragen van kantoorpapier (5 ton) water en afvalwater (2 ton) zijn gering.

Maatregelen nemen

Er zijn verschillende maatregelen denkbaar om de milieubelasting van gemeente Zuidhorn (locatie gemeentehuis) verder te verminderen. Gelet op de relatieve milieubelasting, ligt het voor de hand om eerste instantie te kijken naar mogelijkheden voor reductie van autokilometers in het woon-werkverkeer en zakelijk verkeer. Ook is het zinvol te kijken naar mogelijkheden voor besparing op gasverbruik. Op deze gebieden zijn de grootste milieuwinst en eveneens de grootste kostenbesparingen te behalen. Verder kan de milieuprestatie worden verbeterd door volledig over te stappen op groen gas. Ook wordt overwogen om zelf elektriciteit op te wekken met zonnepanelen (PV).

In de Milieubarometer zijn diverse tips opgenomen voor mogelijke maatregelen, inclusief informatie over de milieuvoordelen, kosten en besparingsmogelijkheden. Wij gaan met deze tips aan de slag en

beoordelen in hoeverre deze maatregelen voor de organisatie zinvol zijn. We gebruiken daarbij de Trias Ecologica om de prioriteit van de maatregelen te bepalen:

1. Bespaar

Dit is de eerste keuze, die vaak ook kostenvoordelen oplevert. Bijvoorbeeld minder energie gebruiken door zuinige apparatuur en verlichting, minder brandstof door een slimme logistiek of zuinig wagenpark, minder afval produceren.

2. Gebruik duurzame bronnen

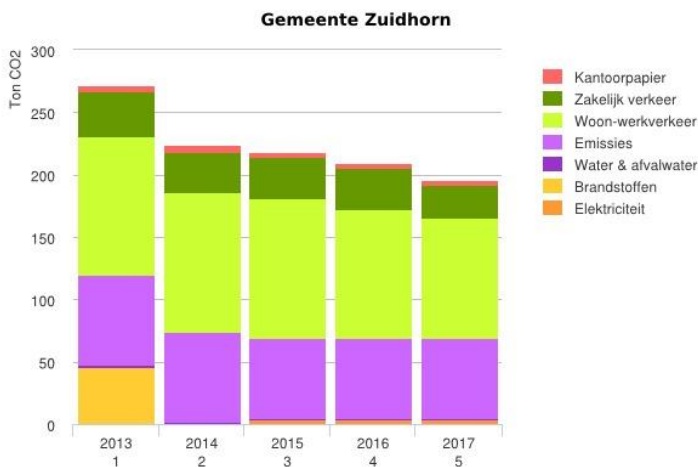
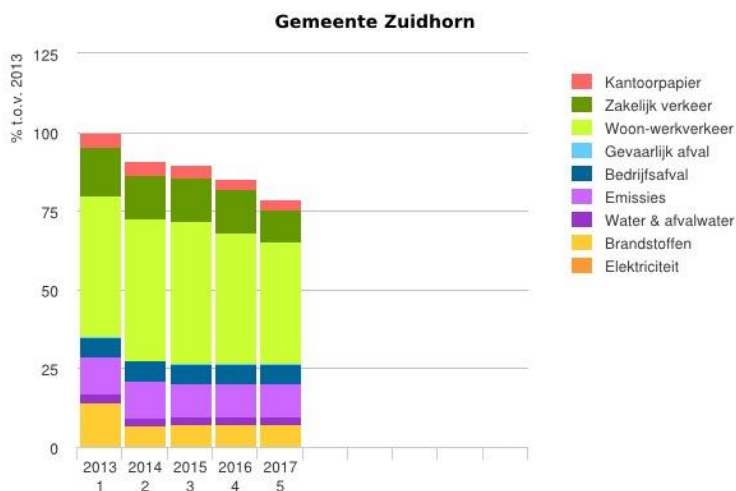
Vervang niet-duurzame grondstoffen of energie waar mogelijk door duurzame(re) alternatieven. Bijvoorbeeld aardgas/biogas in plaats van diesel, hout in plaats van staal, gerecycled papier in plaats van gewoon papier.

3. Beperk de milieueffecten van niet-duurzame alternatieven

Bijvoorbeeld door het toepassen van roetfilters bij dieselloertuigen en door afvalscheiding.

Maatregelen effectueren

In het stuk staan verschillende doelen/ambities beschreven voor het verduurzamen van de gemeentelijke bedrijfsvoering. Wij gebruiken de Milieubarometer om maatregelen op dit gebied te effectueren en te kijken welke verdere milieuwinst en kostenbesparingen zijn te behalen (zie onderstaande figuren).

Bronnen

- DHV (2013). *CO₂-voetafdruk Gemeente Zuidhorn*. Groningen: Royal Haskoning DHV.
- Gemeente Zuidhorn (2008a). *Klimaatbeleid 2008-2012*. Zuidhorn: Gemeente Zuidhorn.
- Gemeente Zuidhorn (2008b). *Milieubeleid 2008-2012*. Zuidhorn: Gemeente Zuidhorn.
- Gemeente Zuidhorn (2009). *Zuidhorn op weg naar Millenniumgemeente*. Zuidhorn: Gemeente Zuidhorn.
- Gemeente Zuidhorn, INBO (2009). *Toekomstvisie 2030 Gemeente Zuidhorn*. Zuidhorn: Gemeente Zuidhorn.
- Gemeente Zuidhorn (2012a). *Projectplan Slim Wonen Westerkwartier 2012-2015*. Zuidhorn: Gemeente Zuidhorn.
- Gemeente Zuidhorn (2012b). *Notitie Zonne Horn: Als de zon doorbreekt*. Zuidhorn: Gemeente Zuidhorn.
- Gemeente Zuidhorn (2013a). *Raadsnota Borging Klimaatbeleid*. Zuidhorn: Gemeente Zuidhorn.
- Gemeente Zuidhorn (2013b). *Raadsnota Duurzame Mobiliteit /Bereikbaarheid*. Zuidhorn: Gemeente Zuidhorn.
- Gemeente Zuidhorn (2014a). *Duurzaamheidsbeleid 2014*. Zuidhorn: Gemeente Zuidhorn.
- Gemeente Zuidhorn (2014b). *Bestuursakkoord 2014-2018*. Zuidhorn: Gemeente Zuidhorn.
- Gemeente Zuidhorn (2014c). *Projectplan Transferium Zuidhorn*. Zuidhorn: Gemeente Zuidhorn.
- Hoek, M. (2013). *Zakendoen in de Nieuwe Economie*. Alphen aan den Rijn: Vakmedianet.
- KAW (2014). *Woonvisie Westerkwartier*. Groningen: KAW Architecten.
- Provincie Groningen (2014). *Provinciale Strategie Gezondheid en Milieu 2014-2016*. Groningen: Provincie Groningen.
- SER (2013). *SER Energieakkoord*. Den Haag: SER.
- Steg, L. (2014). *Duurzaam gedrag geeft een goed gevoel*. In: Lustrumuitgave Sustainable Society. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

Begrippenlijst

Cradle to Cradle	Cradle to Cradle betekent letterlijk 'van wieg tot wieg'. Afval wordt (bijna) volledig opnieuw ingezet als grondstof in een oneindige kringloop.
DUP	Duurzaamheidsuitvoeringsplan
Duurzaam bouwen	Duurzaam bouwen betekent dat woningen, ontwikkeld en gebruikt worden met respect voor mens en milieu. Het gaat bij duurzaam bouwen niet alleen om energiebesparing in huizen en gebouwen, maar bijvoorbeeld ook om milieu impact van materialen, materiaalgebruik, binnenmilieu, watergebruik.
EPC	Energieprestatiecoëfficiënt
EPC-0-woning	Een woning waarvan de EPC-waarde nul is. Het gebruikersdeel van het totale energieverbruik is hierin niet meegerekend. EPC-0 is dus niet hetzelfde als energieneutraal.
Energieneutraliteit	Vraag en aanbod van energie zijn nul. Bijvoorbeeld een woning die evenveel energie opwekt als dat wat er wordt gebruikt.
ISO 26000	Internationale ISO-norm voor de brede, maatschappelijke verantwoordelijkheid van organisaties, toepasbaar op elk type organisatie.
Ketenverantwoordelijkheid	Ook wel maatschappelijk verantwoord inkopen. Het gaat hier om de verantwoordelijkheid van de inkoper om te letten op arbeidsomstandigheden of milieuvervuiling elders in de product- of dienstenketen.
Klimaatneutraliteit	Dit betekent dat de uitstoot van CO ₂ -uitstoot en overige broeikasgassen van een gebied of organisatie (al dan niet door middel van compensatie) per saldo nul is.
Milieubarometer	Een online instrument, ontwikkeld door de Stichting Stimular, waarmee eenvoudig de milieu- en CO ₂ -footprint van een bedrijf of organisatie inzichtelijk kan worden gemaakt.
MVO	Maatschappelijk verantwoord ondernemen
MJOP	Meerjaren Onderhoudsplan
ODG	Omgevingsdienst Groningen
SROI	Social return on investment. Het maken van afspraken over sociale meerwaarde bij bijvoorbeeld een aanbesteding met als doel mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt in te zetten.
Total cost of ownership	De totale kosten (over de levensduur) die de aanschaf van een product met zich meebrengt.
vGRP	verbreed Gemeentelijk Rioleringsplan